Bakó Elemér

Az amerikai magyarok nyelvének kutatásáról

Szerkesztette:
Kálnási Árpád

Kiadja a Bakó Magyar Népnyelvi Szótár Alapítvány

ISBN 963 472 617 8

Debrecen, 2002

TARTALOM

Előszó
Önéletrajz
Magyar népnyelvkutatás
Csűry Bálint *(Emlékezés egy nagy magyar nyelvtudósra)*
Az amerikai magyar népnyelvkutatás céljai és módszere
Egy hét vakáció Pittsburgben és környékén
Amiről egy régi útikönyv mesél
Az első doktori értekezés az amerikai magyar népnyelvről
New Jersey öreg magyarjainak emlékeiből
Az első tudományos ösztöndíj az amerikai magyar népnyelvkutatás támogatására
Bakó Elemér: Magyar szavak szálljatok
Bakó Elemér tudományos és publicisztikai, irodalmi munkássága
Kiállítások Bakó Elemér rendezésében

Előszó

Több mint 40 évvel ezelőtt egy lelkes magyar népnyelvkutató, dr. Bakó Elemér elérkezettnek látta az időt, hogy fiatalkori álmát megvalósítsa, és elindult felkeresni az öreg amerikai magyarokat, azzal a céllal, hogy hangszalagra vegye azt a még élő, de különös „elamerikaiasodott" magyar tájnyelvet, amelyet a történelmi Magyarország különböző vidékeiről az első világháború előtt Amerikába kivándorolt és ott véglegesen letelepedett magyarok beszéltek.

Ez a kis kötet azoknak a cikkeknek a gyűjteménye, amelyek a New Jersey államban kiadott *Magyar Egyház* című református folyóiratban (Magyar Egyház - Hungarian Church. Az Amerikai Magyar Református Egyház Hivatalos Lapja. 1921-. 464 Forest Ave. Paramus, New Jersey 07652) az 1960-as években időközönként megjelentek. A cikkek átfogó képet igyekeznek nyújtani az amerikai magyar népnyelvkutatás akkori helyzetéről, céljairól és módszereiről. Mert, ahogy két héttel elhunyta előtt, 2000. szeptember 20-án, Bakó Elemér dr. Harsányi Andrásnénak, a Magyar Egyház volt szerkesztője özvegyének írta: [Ez a cikkgyűjtemény] *„…valósággal megköveteli magának a szélesebb körű nyilvánosságot, s rá fog szorítani engem, hogy könyvformában hívjam fel a figyelmet egykori tudományos programom elmúlhatatlan fontosságára és ma is változatlan időszerűségére."*

Az említett cikkekhez szervesen kapcsolódva mintegy ötven hangszalag őrzi azokat a beszélgetéseket, amelyeket Bakó Elemér fárasztó munkával, sok utánajárással készített több mint háromszáz amerikai magyarral. Ez az értékes anyag férjem végakaratának megfelelően nemrég a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének a tulajdonába került. Szeretném remélni, hogy a bennük megőrzött ízes beszélgetések, önvallomások a most megjelenő cikkekhez csatlakozva önálló kötetben is napvilágot láthatnak majd.

Végül, de nem utolsósorban köszönetemet szeretném kifejezni Kálnási Árpádnak, a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke docensének, a Bakó Magyar Népnyelvi Szótár Alapítvány kuratóriuma elnökének, aki a jelen kötet megszerkesztését, írásainak lektorálását és e kiadvány megjelenését áldozatos munkájával lehetővé tette. Ugyanekkor köszönetet mondok a tanszék azon tagjainak is, akik munkájukkal hozzájárultak, hogy ez a cikkgyűjtemény esztétikus kiadvány formájában az olvasó kezébe kerülhetett.

Dr. Bakó Elemérné

Önéletrajz

1915. november 18-án születtem a Bihar megyei Hencidán református vallású magyar szülőktől. Szüleim: Bakó Mihály, később konyári főjegyző és Horváth Ilona. Elemi iskolába Debrecenben, a Bihar megyei Konyáron és Hencidán jártam. Középiskolai tanulmányaimat a Debreceni Református Gimnáziumban jeles eredményű érettségi vizsgálattal fejeztem be 1933 júniusában. Közben tagja voltam a gimnázium 172. számú „Erő" cserkészcsapatának.

Ezt követően magyar-német szakos hallgató lettem a debreceni Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán (1933-1938). „Summa cum laude" bölcsészdoktori diplomát szereztem (magyar nyelvészetből, finnugor nyelvészetből és neveléstanból) 1938. május 7-én. „Kitűnő-dicséretes" középiskolai tanári oklevelet kaptam 1938 májusában a Debreceni Állami Középiskolai Tanárképző Intézettől szintén magyar-német szakon. Ugyanekkor (1933-1938) teljes ösztöndíjas tagja voltam a Debreceni Református Kollégiumban létesített Református Tanárképző Intézetnek, az ún. Református Eötvös Kollégiumnak. Annak az ösztöndíjaival mint idegen (német) nyelvszakos tanárjelölt, előbb 1934 nyarán töltöttem három hónapot a német nyelv gyakorlati elsajátítása céljából az ausztriai Villachban, majd pedig 1936-ban egy tavaszi félévet és a rá következő nyári hónapokat a németországi Lipcse egyetemén és az ottani híres könyvtárban, a Deutsche Bücherei-ban. Lipcsében egyrészt a debreceni tanári szakdolgozataim számára gyűjtöttem anyagot, (német szakdolgozatomra később elnyertem a debreceni egyetem bronz plakettjét), másrészt már a következő évre tervezett doktori értekezésem számára és más fonetikai kérdések vizsgálatára készítettem kísérleti-hangtani felvételeket. Ez utóbbiak kiegészítésére a következő, 1937. év nyarán is töltöttem Lipcsében három hetet. 1937-ben Hangtani tanulmányok címmel kiadott doktori értekezésem, amelyet szintén a Református Tanárképző Intézet költségén tudtam megjelentetni, 1938 tavaszán a Magyar Tudományos Akadémia Sámuel-Kölber-díjának odaítélésekor dicséretet kapott. Debreceni egyetemi működésemnek e szakaszával kapcsolatban megemlítem, hogy előbb díjtalan szemináriumi könyvtáros, majd gyakornok voltam Csűry Bálint egyetemi nyilvános rendes tanár igazgatósága alatt a magyar és finnugor nyelvészeti szemináriumban, majd ugyancsak Csűry Bálint előterjesztésére tb. tanársegédi kinevezést kaptam.

Mint egyetemi hallgató 1933-38-ban aktív tagja voltam a bölcsészhallgatók Árpád Bajtársi Egyesületének, amely az országosan szervezett Turul Szövetség tagegyesülete volt. Ennek előbb (1935-ben) választás útján kulturális alvezére, majd 1936-ban, távollétemben történt megválasztásommal vezére, azaz vezetője lettem. Az általam sugalmazott programok, természetemnek és érdeklődésemnek megfelelően, általában a magyar faluval és népével kapcsolatos kutatás jegyében alakultak ki, bár a kor éles politikai beállítottságánál fogva a magyar sorskérdések tárgyalása elől sem zárkózhattunk el. Így rendeztük meg főleg az én irányításommal 1937 tavaszán az egyetem aulájában az akkorra már hagyományossá vált Debreceni Diétát, amelyre egyetemünk ifjúsága fővárosi és más, országos hírnevű előadókat hívott meg a magyarság akkor időszerű politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális stb. problémáinak a fejtegetésére és a hallgatósággal való megvitatására. Ugyanabban az évben, 1937-ben, javaslatomra adta ki a Turul Szövetség Csűry Bálintnak az előző, 1936. évben Magyar népnyelvi gyakorlatok címen tartott korszaknyitó népnyelvi gyűjtőképző előadásának az alapján írt A népnyelvi búvárlat módszere című kutatási vezérfonalát az általam szerkesztett A Turul Szövetség Népkutatási Füzetei című sorozatban. Később, amikor Debrecenben megjavultak a magyar népnyelvkutatással kapcsolatos publikálási lehetőségeink, ezt a sorozatot abbahagytam,

részben azért is, mert tudományos kutatómunkánkat el akartam távolítani a Turul egyre politizálóbb jellegű tevékenységétől.

1938 tavaszán az Országos Ösztöndíj Tanács Csűry Bálint javaslatára nekem ítélte az akkor egyetlen, Finnországban folytatandó nyelvészeti tanulmányokra adott csereösztöndíjat az 1938-39. tanulmányi évre. Ahogyan, hazai lehetőségek híján, Lipcsében a kísérleti hangtan nemzetközi irodalmával és eredményeivel ismerkedtem meg, a finn fővárosban a modern finn népnyelv- és általános népkutatás módszereit tehettem beható tanulmány tárgyává. Tanulmányaim eredményeit A finn nép-nyelvkutatás című értekezésemben foglaltam össze, amely az akkor alapított Magyar Népnyelvkutató Intézet Magyar Nép-nyelv címen indított évkönyvének az első kötetében jelent meg. Hazajövet, 1939 nyarán annak a beszámolónak az alapján hívott meg Györffy István, a budapesti egyetem néprajz tanára, és az akkor Teleki Pál miniszterelnök támogatásával szervezett Országos Táj- és Népkutató Központ igazgatója a Kiskunhalason szervezett, első gyűjtőképző táborra, ahol engem a nép-nyelvi gyűjtőcsoport vezetésével bízott meg. Sajnos, Györffy Istvánt rövid idővel később elragadta a halál, és ránk, debreceni népnyelvkutatókra hárult az a feladat, hogy egy, az egyetem aulájában rendezett, emlékezetes ünnepség keretében, amelyen Csűry Bálint a nagy halott alkotásait méltatta, mi a két fiatal tanársegéd, Végh József és én pedig részletesen ismertethettük az új magyar népnyelvi és tájkutató nemzedék feladatait.

1939 szeptemberétől már az új Magyar Népnyelvkutató Intézetben segítettem Csűry Bálintnak (hamarosan mint az intézet első tanársegéde), 1940-től pedig, mint az egyetemre szolgálattételre berendelt állami középiskolai tanár (még mindig tb. tanársegédi címmel), az egyre jobban kiterebélyesedő gyűjtő- és kutatómunka szervezésében, az intézet évkönyvének a szerkesztésében, a készülő doktori disszertációk és más tanulmányok ellenőrzésében stb.

Csűry Bálint 1941 februárjában történt, korai elhalálozása után a nagy népnyelvkutató tiszteletére országos népnyelvi gyűjtőpályázatot szerveztem, amelyhez sikerült elnyernem a bölcsészeti kar támogatását. Az anyagi támogatók közt ott volt a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Nyelvtudományi Társaság, több vármegye, Debrecen városa stb. A pályázat fő elvi célja a népnyelvi és néprajzi anyag szoros egységbe tartozásának a bizonyítása volt, amely legelőször éppen Csűry Bálint Szamosháti Szótárának a két kötetében jutott kifejezésre a magyar népnyelvkutatás irodalmában. A pályázók közt mindegyik hazai egyetem magyar szakos hallgatói köréből voltak pályázók, így a budapesti egyetem hallgatója, Csűry István, a nagy nyelvtudós fia is, aki később az akkor már Kossuth Lajosról elnevezett tudományegyetem könyvtárának igazgatója lett. Gyűjtött anyagunk gazdag változatossága és tudományos értéke még jobban megalapozta a Magyar Népnyelvkutató Intézet tekintélyét. Ez arra ösztönözte Szily Kálmán államtitkárt, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium egyetemi ügyosztályának a főnökét, hogy Hóman Bálint minisztertől tekintélyes, állandó költségvetést, intézetünk számára új helyiségeket és berendezést eszközöljön ki.

Csűry utóda, Bárczi Géza, aki a pályázat eredményét is kihirdető Csűry-emlékünnepélyen remek emlékbeszéddel mutatkozott be az egyetemnek és Debrecen közönségének, (ezt az ünnepséget is az egyetemünk aulájában rendeztük), mint intézetünk új igazgatója készségesen támogatta népnyelvkutatóinkat, és engem személyesen is. Ekkor már, egyre növekvő munkakörömben állandó előadásokat is tartottam a magyar hangtan és nyelvjárástan és a finn nyelvtan körében, emellett én vezettem a népnyelvi gyűjtőképző tanfolyamot is. Ebben az időben írt, 1942-ben kiadott egyik fonetikai tanulmányomat a Magyar Nyelvtudományi Társaság az év legjobb nyelvészeti tanulmányának megjutalmazására alapított Szily-jutalommal tüntette ki. Az előadó Lakó György, a későbbi akadémikus volt.

1943-ban Bárczi Géza előterjesztésére az egyetem bölcsészeti kara a Magyar hangtan, különös tekintettel a nyelvjárásokra című tárgykörből magántanárrá képesített. A miniszteri megerősítés az 1944. március 15-i kelettel kiadott hivatalos lapban jelent meg.

Akkorra már több alkalommal teljesítettem katonai szolgálatot, amelynek a szüneteiben folytattam egyetemi előadásaimat, kutatói és más tevékenységeimet, mindaddig, amíg 1944 nyarán be nem hívtak frontszolgálatra. Ezt a behívót egy külön honvédelmi minisztériumi távirat változtatta meg, amely 1200 más tartalékos tisztjelölttel együtt a Veszprém melletti Jutasra rendelt, a tisztiiskola második évfolyamára. A tanfolyamot, amely 1944 szeptemberével kezdődött, az akkor átmenetileg ismét hatalomra jutó Horthy-vonal abból a célból rendezte meg, hogy ezzel legalább egy időre, kivonja a hadsereg jövőbeli tisztikarának egy részét az akkor már vesztésre álló háború forgatagából. Jutasról aztán az év karácsonya előtt Németországba telepítettek ki bennünket, ahol végül is 1945 áprilisában amerikai hadifogságba estünk. A hadifogságból való elbocsátásunk alkalmával, amikor arról értesültem, hogy első feleségem akkor még Németországban tartózkodott, kiszálltam a vonatból. Másnap már a Münchenben működő, hivatalos Magyar Vörös Kereszt Segítőszolgálatának a munkatársául hívtak meg mint német fordítót és tolmácsot.

Alig háromnegyed év múlva Farkas Gyula, volt berlini egyetemi tanár, a berlini Collegium Hungaricum volt igazgatója, aki akkor a müncheni egyetem finnugor szakelőadója volt, és a finn nyelvet is tanította, javasolta a müncheni egyetemnek, hogy mivel ő meghívást kapott a híres göttingai finnugor tanszékre, engem alkalmazzanak utódjául. Így kezdtem meg működésemet mint finn lektor és finnugor szakelőadó, majd Juhász Lajos magyar lektor távozása után mint magyar lektor is. Az egyetem, magántanárságom megfelelő igazolása után, azt is elismerte. Mivel az egyetem finnugor könyvtári gyűjteménye a háború alatt megsemmisült, előbb Finnországból kértem egy alapgyűjteményt, hogy előadásaimat és finn nyelvgyakorlataimat szakszerűen megkezdhessem, aztán pedig a saját pénzemen vett könyvgyűjteményemet használtam. Müncheni egyetemi működésem egyik fő teljesítménye az volt, hogy Madách Az Ember tragédiája halhatatlan remekművéről tartott előadásomon fellelkesült német hallgatóim és több fiatal színész, rendező és zeneszerző közreműködésével és az egyetemi hatóságok erkölcsi támogatásával sikerült előadatnom a nagy művet minden rövidítés nélkül, eredeti zenei (orgona-) kísérettel. Ez volt a „Tragédia" első teljes, színpadi előadása Dél-Németországban, ahol az erősen klerikális befolyás alatt álló társadalom még a hitleri időkben is csak egy rádióbemutatóig engedte Madách művét. Sajnos, színpad hiányában csak három estén tudtuk bemutatni a darabot, ezért akkor elég tetemes anyagi tartozások szakadtak a nyakamba, amelyektől csak a helyi, ott élő és jól kereső fiatal magyarok áldozatkészsége szabadított meg.

Ekkor már (bár fizetéstelen) tisztviselője voltam a Hennyey Gusztáv volt vezérezredes és miniszter vezetése alatt szervezett Magyar Irodának, amelyet az amerikai katonai kormányzat akkor állított fel a magyar menekültek ügyeinek a képviseletére, amikor Nagy Ferenc lemondott magyar miniszterelnök disszidálása után az Egyesült Államok kormánya megszüntette a müncheni hivatalos magyar képviseletet. Első feleségem hazautazását követő válásunk után itt ismertem meg feleségemet, itt volt az esküvőnk is. Eskető lelkészünk Soós Géza volt, odahaza a Soli Deo Gloria református diákszövetség egykori szervező titkára, és akkor már az amerikai protestáns egyházak által szervezett menekültsegélyező szervek genfi képviseletének bajorországi megbízottja, igazgatói rangban. Az ő kérésére vállaltam az Új Magyar Út címen indított felekezetközi kulturális havi folyóirat felelős szerkesztői tisztét. Lapunk hamarosan a független, demokratikus meggyőződésű emigráció kulturális hangsúlyú kiadványa lett, amely konferenciákat rendezett, könyvek kiadásába is belekezdett, sőt a magyar nyelvnek és művelődésnek a világ minden részébe széttelepült magyarság körében való megtartására levelezőiskolát is indított.

Bár az egyetem részéről biztos ígéretet kaptam, hogy abban az esetben, ha (mihelyt Németország újra abban a helyzetben lesz, hogy állampolgárrá fogadhat külföldieket) én megkérem a német állampolgárságot, egyetemi pozíciómat rendes egyetemi tanári állássá szervezik át, feleségemmel együtt elhatároztuk, hogy kivándorlunk Amerikába. Így érkeztünk meg 1951 augusztusában akkor már nyolchetes fiunkkal együtt az Egyesült Államok fővárosába, Washingtonba.

Eközben az Új Magyar Út és fenntartó szervezete, a Magyar Szellemi Munkaközösség tagsága is elhagyta Németországot. Közülünk számosan áttelepültek Észak-Amerikába, tehát folytathattuk a lap kiadását is. Sajnos Soós Géza 1953 szeptemberében történt tragikus autóbalesete és mások elhalálozása következtében szervezetünk meggyengült, és nem utolsósorban azért, mert az én, a Kongresszusi Könyvtárban 1955 áprilisában nyert alkalmazásom következtében a lap független szerkesztésének lehetősége kétségessé vált, meg kellett szüntetnem a lap kiadását, ami 1956 őszén vált véglegessé.

Washingtonban már közvetlenül 1951 nyarán történt megérkezésem után bekapcsolódtam az amerikai magyarság közéletébe: az Amerikai Magyar Szövetség ekkor ünnepelte Kossuth Lajos 1851-52-ben tett, nagy jelentőségű amerikai szónoki körútjának a 100. évfordulóját, és én hamarosan ennek a programnak a keretében kaptam alkalmazást mint ösztöndíjas kutató. Így ismerkedtem meg Vasváry Ödön, kiváló „Kossuth-tudós" tanácsai nyomán a Kongresszusi Könyvtár magyar gyűjteményével, és érlelődött meg bennem az az elhatározás, hogy mindazt a magyarságismeretet, amelyet hazulról hoztam, és azokat a tapasztalatokat, amelyeket az emigrációban töltött évek alatt szereztem, Washingtonban és lehetőleg a Kongresszusi Könyvtárban fogom kamatoztatni nehéz helyzetben levő hazám és népem javára. Végre 1955-ben megkaptam egy nekem való állást: „Hungarian Specialist" lettem a Könyvtár „Slavic and East European Division"-jában. A következő évek során, ahogy a Division előbb „Slavic and Central European Division"-ná alakult, úgy változott az én pozícióm is előbb „Finno-Ugrian Area Reference Librarian"-né, majd az új „European Division"-ban „Finno-Ugrian Area Specialist"-té. Ezzel a finnugor terület ugyanabban a hivatalos elismerésben részesült, mint a szláv vagy a germán, vagy a latin-amerikai.

Eközben mindig szigorúan ügyeltem arra, hogy - bár a munkám megbízható teljesítése céljából hallgattam néhány könyvtártudományi előadást és vizsgáztam is belőle - tudományos minősítésem alapja mindig a hazulról, főleg Debrecen egyeteméről hozott doktori oklevelem legyen, amelynek elnyerésekor megesküdtem, hogy „doktori állásom tekintélyét megóvom".

Munkám rendkívül széles körű és igen változatos volt, mennyiség tekintetében pedig sokszor szinte teljesíthetetlen, ami azt követelte meg tőlem, hogy számtalan esetben fizetetlen túlórákban dolgozzam át otthon számos éjszakám jórészét. Hivatalos kötelességeim nemcsak a magyar, a finn és általában a finnugor gyűjtemények vásárlás, előfizetés, csere stb. módján való fejlesztését, a velük kapcsolatos gyűjteményrendezési teendőkben való tanácsadói részvételt, tárgyalásokban és tervek kidolgozásában való közreműködést foglaltak magukba, hanem a finnugor területtel kapcsolatban a Könyvtárhoz intézett mindenféle, „reference" és „research" vonatkozású érdeklődés írásban és szóban történő kielégítését is. (Kivéve a jogi, zenei, térképészeti és különleges technikai és matematikai kérdéseket.) A Könyvtár 5 és fél ezer főnyi személyzete sokszor igen bonyolult vonalain való eligazodást és a munkánkat irányító több, mint 2000 rendelet ismeretét hozzáadva ahhoz a körülményhez, hogy nemcsak a Kongresszus, hanem az Elnöki Hivatal, a kormány különböző minisztériumai, az egyetemek és tudományos társaságok, a különböző politikai szervezetek és mozgalmak, valamint a nagyközönség (köztük az egész amerikai magyarság) részéről kapott megkeresések gyakran igen bonyolulttá tették munkám teljesítését. Rendkívül nehéz volt biztosítani a szükséges anyagi fedezetet is, amely

sok esetben a „szabad verseny” íratlan szabályai szerint történt. Ezért például Finnországban több hivatalos úton kellett növelnem a Könyvtárral való kapcsolatokat. Magyarországra csak egyszer, 1975-ben jutottam el.

Részben az eredeti hivatásomhoz, a nyelvészethez kötő érdeklődésem, részben pedig az Amerika-szerte és az állami szolgálaton belül is növekvő nyelvtanítással kapcsolatos lehetőségek miatt töltöttem mintegy tíz évet a Society of Federal Linguists (az állami nyelvészek egyesülete) munkájának a szolgálatában, többször vállalva az elnöki és alelnöki tisztségeket. Az egyesület fennállásának 50. évfordulóját az általam szervezett egész napos konferenciával tettük emlékezetessé. Bár ma ettől visszavonultam már, de tagja maradtam személyes meghívás alapján a nagy tekintélyű Interagency Language Roundtable-nek, a Kanadában szervezett Hungarian Studies Association-nek, a Finnugor Társaságnak (Helsinki), a Societas Ural-Altaicanak, és természetesen az Amerikai Magyar Szövetségnek, amelyben az országos társelnöki és kulturális bizottsági elnöki tisztségeket töltöm be.

Kiadványaim közt megemlítem kétkötetes (1240 lapnyi) Guide to Hungarian Studies (Stanford, Kalifornia, Hoover Institution Press, 1974) című bibliográfiai kézikönyvemet, valamint az előzőleg, 1968-ban kiadott, 200 lapnyi Hungarians in Rumania and Transylvania című, Sólyom-Fekete Vilmossal közösen írt kötetet, amely Erdély és Románia magyarságának a legelső angol nyelvű bibliográfiája. Ezt a Kongresszus Képviselőháza kérésére a Kongresszusi Könyvtárral közösen sikerült kiadatni a Képviselőház hivatalos dokumentumsorozatának a köteteként. Megjelenése óta számos kutató használta, sőt a különböző, Erdély és az ottani magyarság emberi, népi és önrendelkezési jogainak a megvitatására hivatott nemzetközi konferenciákra utazó amerikai diplomaták is megkapták. E két kiadvány nagyrészt azoknak az egyetemi előadásoknak az anyagából készült, amelyeket én, a New York-i Columbia Egyetem néhai nyelvész professzorának, Lotz Jánosnak a meghívására az ott rendezett, többéves „Uralic Studies Program” keretében 1958-60-ban tartottam. Megemlítem, hogy ez az előadásom volt az első, amelyet amerikai egyetem könyvtárosképző szakiskolája (ez esetben a Columbia University School of Librarianship) mint szabadon választható előadást elfogadott a „Master of Library Science” fokozat elnyerésére. Előadásom bevezetés volt a magyar könyv- és általános művelődéstörténetbe.

Könyvtári működésem mellett igyekeztem kapcsolatban maradni a magyar nyelvtudománnyal, illetve a népnyelvkutatással is. Ezirányú tevékenységem során 1963-ban (ez esetben az American Philosophical Society támogatásával) beutaztam az amerikai magyar települések Chicago, Boston, Cleveland, Pittsburgh, Philadelphia és Washington közé eső legfontosabb pontjait, és hangszalagra vettem több mint száz, főleg az első világháború előtt Amerikába érkezett magyar férfi és asszony személyes visszaemlékezéseit az elhagyott szülőfölddel és az akkor itt talált amerikai életformával kapcsolatban. Gyűjteményemben majdnem minden hazai (erdélyi, felvidéki stb.) nyelvjárás képviselve van. A beszélgetésekből egy kötetre való már át van írva és kiadóra vár. Legújabban pedig tárgyalásokat kezdtem egy Amerikai Magyar Népnyelvkutató Intézet munkájának elindítására. Elgondolásom szerint az lenne a legjobb, ha az itteni gyűjtők szaktanácsokkal való ellátását egy, az egykori debreceni egyetemi Magyar Népnyelvkutató Intézethez hasonló intézmény tagjai vállalnák. Munkájukért, ahogyan az itteni helyzetet ismerem, az amerikai magyarság évente több ezer dollárral támogathatná a hazai népnyelvkutatókat.

Részben a Kongresszusi Könyvtár vagy a Kongresszus keretében, de általában az Amerikai Magyar Szövetség vagy más magyar társadalmi és kulturális szervezetek támogatásával sikerült rendszeresítenem olyan nagy magyarok (és magyar intézmények, mint például a Magyar Tudományos Akadémia) történetét és emlékét felidéző megemlékezéseket, üléseket,

kiállításokat, emlékérmek kibocsátását, akiknek és amelyeknek kapcsolatuk volt az Egyesült Államokkal. Így emlékeztünk meg II. Rákóczi Ferenc, Bölöni Farkas Sándor, Kossuth Lajos politikai hagyatékáról, a Washington György hadseregében harcoló Fabricy Kováts Mihály ezredes és az amerikai polgárháborúban küzdő magyar katonák érdemeiről, Petőfi Sándor és Munkácsy Mihály, valamint Amerika első magyar származású szobrásza, George Julian Zolnay (Zsolnay Gyula) művészetéről. Emlékérmeket adattam ki Zsolnay Gyula tiszteletére és a Lincoln hadserege első jelentős győzelmét kivívó Zágonyi Károly őrnagy, a „Frémont's Body-Guard" parancsnoka történelmi érdemének a megörökítésére. Bölöni Farkas Sándor híres könyve, az Utazás Észak-Amerikában (Kolozsvárt, 1834) kiadása 150. évfordulóját felidéző kiállítás után egy bronzplakettet alapítottunk az Amerikai Kongresszus azon tagjainak a kitüntetésére, akik az erdélyi (és általában Magyarországon kívül élő) magyarságért sikeresen síkraszálltak; ezt a kitüntetést az Amerikai Magyar Szövetség évente 2-4 képviselőnek adta át.

Ugyancsak a Szövetség számára szerkesztettem az „Emlékkönyv az Amerikai Magyar Szövetség 80. évfordulójára" című, 1987-ben megjelent történeti cikk- és tanulmánygyűjteményt. Most készül kb. 500 lapnyi „Finland and the Finns" című kutató bibliográfiám a Kongresszusi Könyvtár számára és a hasonló terjedelmű „Rákóczi and America" című forráskiadványom, amelyet a kanadai Torontóban szervezett Rákóczi Foundation fog megjelentetni. Ez utóbbiban azt az anyagot teszem közzé és tárgyalom, amely a Rákóczi-szabadságharccal egy időben, 1704 elején indult első amerikai újság, a „The Boston News-Letter" heti számaiban jelent meg a szabadságszerető magyar nemzet Habsburg-ellenes harcairól, a mögöttük rejlő politikai mozgalom alkotmányjogi és általános politikai és történelmi hátteréről, Magyarország és Erdély gazdasági, népesedési, vallási és kulturális viszonyairól stb., később pedig a Franciaországba, majd Törökországba került Rákóczi-emigráció további próbálkozásairól.

Megjegyzem még, hogy e munkám kiadója, a Rákóczi Foundation az egyik fő támogatója a Budapesten kiadott, 3 kötetes Erdély története már előkészületben levő, angol nyelvű kiadásának is.

Tulajdonképpen elnézést kellene kérnem azért, hogy ilyen terjengősnek látszó módon, talán túl hosszadalmasan adtam elő életem és munkásságom eddigi történetét. Azonban úgy gondoltam, hogy mivel az elmúlt, több mint négy évtized folyamán otthon semmiféle formában nem adhattam beszámolót, e fontos alkalommal talán elengedhetetlen egy ilyen részletes jelentés adása éppen annak az intézménynek, Debrecen egyetemének a számára, amely engem egykor a tudományos munkára felkészített és kibocsátott.

1989. április 18.

Dr. Bakó Elemér

Magyar népnyelvkutatás

Köztudomású, hogy az amerikai magyarság beszédében sok olyan érdekesség van, amely vagy az amerikai angol nyelvből vagy valamilyen más nyelvből került bele az itteni beszédbe, vagy pedig éppenséggel saját magától alakult ki, a magyar nyelvterülettől való nagy távolság miatt.

A közelmúltban itt járt körünkben, Cartereten és Perth Amboyban dr. Bakó Elemér, a washingtoni Kongresszusi Könyvtár magyar könyvtárosa és a New York-i Columbia-egyetem előadója, hogy a New Jerseyben élő magyarság beszédéről rendszeres hangfelvételeket készítsen, és megállapítsa itteni magyar beszédünk sajátosságait.

Dr. Bakó Elemér régi barátunk még a debreceni diákévekből. Ott nőtt fel a Református Kollégiumban, ott végezte középiskolai és egyetemi tanulmányait, s a debreceni egyetem Magyar Népnyelvkutató Intézetének tanársegédeként, majd pedig mint egyetemi magántanár irányította a magyar népnyelvkutatás egész országra, sőt külföldre is kiterjedő munkáját. A debreceni Magyar Népnyelvkutató Intézetet még Csűry Bálint, a nagy hírű nyelvészprofesszor alapította, hogy legyen valahol egy országos központja a magyar népnyelv, a magyar nyelvjárások tudományos vizsgálatának. Részben az ő neveléséből, részben pedig a tudományos „második generáció" működése során aztán pár esztendő múlva már százak foglalkoztak Magyarországon a magyar népi szavak, kifejezések gyűjtésével, a hangtani sajátságok megfigyelésével, a család- és helynevek feljegyzésével és vizsgálatával. Csűry Bálint Szamosháti szótára volt az első, modern értelemben vett magyar nyelvjárási szótár, amely nyomtatásban is megjelent. Ő tette meg az első lépéseket a Magyar Nyelvatlasz, a nyelvi jelenségek elterjedését ábrázoló nagy mű megtervezése felé, és a Moldvában élő déli csángók nyelvének feljegyzésével megmutatta az utat a külföldön élő magyarság beszédének kutatása számára is.

Az amerikai magyarság beszéde, amint dr. Bakó Elemértől értesülünk, neki már régóta szívügye. Évekkel ezelőtt, kevéssel Amerikába való érkezése után már készített hangfelvételeket a pennsylvaniai Pittsburgben élő magyarság beszédéről. Az elmúlt félév során pedig, amikor közelebbi kapcsolatba került New Jersey magyarságával, fokozatosan kialakultak az itteni magyar beszéd kutatásával összefüggő tervei.

Dr. Bakó Elemér szerint az első fontos feladat az, hogy hangszalagfelvételek során össze legyen gyűjtve az az anyag, amelyben az ide telepedett abaúji, zempléni, szatmári, beregi, ugocsai, szabolcsi és más vidékekre való magyarok beszéde lesz megörökítve. Élénk társalgás formájában folyik a gyűjtés, felelevenednek a régi emlékek, az elhagyott falu vagy város, a rokonság, a régi barátok nevei, s aztán folyik a szó a beszélő ajkáról. Pár kérdés után hamarosan megérkezünk Amerikába, a partraszállást követő első, rendszerint nehéz idők leírásával. El sem hinné az ember, milyen gazdag, sokszínű emlékek élnek mindannyiunkban, amelyeket soha el nem mondunk, vagy ha el is mondanánk, soha senki meg nem örökíti. Így vész el nyomtalanul Amerika első, nagy magyar bevándorló nemzedékének emléke, pedig mind a magyar, mind pedig az amerikai történetkutatás, társadalom- és nyelvtudomány számára fontos és pótolhatatlan tudás megy vele veszendőbe. Éppen ideje, hogy miként dr. Bakó Elemér elkezdte, mások is hozzáfogjanak és megmentsék, feljegyezzék, ami menthető.

Ebben a munkában elsősorban egyházaink, lelkészeink tehetnek nagyon sokat, adhatnak máshol el nem érhető támogatást a kutatónak. Ez esetben is így történt. Cartereten Nt. dr. Harsányi András lelkész vendégeként szállt meg Bakó Elemér, s ugyancsak ő és László fia kísérte el a kutatót id. Pirigyi Ferenchez, akivel aztán hosszas társalgás alakult ki. Perth Amboyban Nt. Ábrahám Dezső espereslelkész működött közre, majd pedig Nt. Vitéz Ferencék

vendégeként, a késő esti órákba nyúlva fejeződött be dr. Bakó Elemér első itten gyűjtőútja. Nagyon hasznos volt, hogy a látogatással egy napra eső, a pennsylvaniai Bethlehemben tartott egyházmegyei gyűlés résztvevői előtt is sikerült ismertetni az amerikai magyar népnyelvkutatás céljait és fontosságát. Reméljük, hogy a gyűlés résztvevői ugyanúgy fogják támogatni ezt a fontos kutatómunkát, mint ahogy az Cartereten és Perth Amboyban történt.

Megkérdeztük kutató barátunkat a felvett nyelvi anyaggal kapcsolatos további terveiről, mire ő a következő választ adta:

„Nagyon jó lenne, ha mindenki megfontolná, hogy az első generációs magyarul beszélők száma hamarosan komoly mértékben csökkenhet egész Amerika-szerte. Az amerikai magyar beszéd megörökítése tehát igen sürgős és időszerű feladat. Abból az anyagból, amelyet e látogatás során felvettünk, több nagyszabású és maradandó értékű mű számára lehet értékes anyagokat kapni. Szerintem elsősorban a következő átfogó művek anyagát kell összegyűjtenünk New Jersey magyarságának nyelvéből:

1. A hangszalagra felvett elbeszélő és párbeszédes anyagból ki kellene válogatnunk néhány száz érdekes és jellemző élettörténetet, amelyben majd az első bevándorló magyar nemzedék egész változatos és sokszor hősies életküzdelme maradéktalanul meg fog mutatkozni.

2. Megfelelően összeállított kérdések során, figyelembe véve a Magyarországon hamarosan befejeződő magyar nyelvatlaszgyűjtések tanulságait, össze kell gyűjtenünk a New Jersey-i Magyar Nyelvatlasz (Hungarian Linguistic Atlas of the State of New Jersey) anyagát. Ez a mű majd részletes térképen fogja szemléltetni az egyes magyarországi nyelvjárások itteni kiterjedését, bizonyos szavak, kifejezések és nyelvi sajátságok, elemek földrajzi megjelenését vagy hiányát, és ezzel sok tanulságot fog adni itt is, tengerentúl is a magyar nyelv kutatói számára.

3. A gyűjtött anyagból meg kell szerkeszteni a New Jersey Szótárt, betűrendbe szedve az itt használatos szavakat, hogy az itteni magyar műveltség bennük megmutatkozó elemei fennmaradjanak a kutatók számára.

4. Össze kell gyűjteni a magyar családneveket, helyneveket, okiratos emlékeket, hogy az itteni magyar sorsnak az alakulása ezeknek az emlékeknek a tükrében vizsgálható legyen.

5. Végül pedig meg kell indítani az amerikai magyarság egyháztörténeti, településtörténeti, hely- és társadalomtörténeti emlékeinek összegyűjtését, rendezését és tudományos vizsgálatát, hogy a nyelvi jelenségek megértéséhez és magyarázatához szükséges többi részletek is rendelkezésünkre álljanak.”

Ez a szép munkaterv önmagáért beszél. Mi határozottan reméljük, hogy mind egyházainkban, mind pedig népünkben meglesz az erő a megfelelő támogatás biztosítására.

(Magyar Egyház, 1960. 5. szám, 6-7.)

Harsányi András[1]

[1] A szerző a Magyar Egyház című református újságban ezzel a cikkével hívta fel az egyházközösség tagjainak és más érdeklődőknek a figyelmét arra a munkára, amelyet Bakó Elemér az amerikai magyar népnyelvkutatás területén kifejtett.

Csűry Bálint

(Emlékezés egy nagy magyar nyelvtudósra)

Ez év február 13-án volt húsz esztendeje, hogy Csűry Bálint debreceni egyetemi tanár, a magyar népnyelvkutatás elindítója, éppen 55. születésnapján meghalt. Bár túl korán fejezte be életét, mégis sikerült megismertetni, elfogadtatni és egy jól kiképzett fiatal kutatócsoport révén maradandóan meg is gyökeresíteni Magyarországon is, és a környező államok magyarságában is, az élő magyar beszéd, a magyar népnyelv gyűjtésének és kutatásának modern elveit. Minden kedvezőtlen külső körülmény dacára, a magyar nyelvterület legnagyobb részén ma is folyik, sőt egyre fokozódó erővel fejlődik a magyar népi beszéd tudományos vizsgálata. Nagy szótárak jelennek meg egymás után, amelyekben egy-egy magyar vidék egész szókincse, szólásai, az élő beszédben tükröződő gazdag népi ismeretanyag és a népi képzelőerő színpompás formái vannak megörökítve. Az egész magyar nyelvterületre kiterjedően elvégezték a legfontosabb nyelvi jelenségek földrajzi elterjedésére vonatkozó gyűjtési munkálatokat, és hamarosan kezünkbe kerül, sok-sok térképlapon, a magyar nyelvi jelenségek tudományos atlasza. Sőt, ahogy a tájszótárak keletkeznek, ugyanúgy kerülnek kiadásra a tájatlaszok is: nemrég jelent meg egy, a dunántúli Őrség és Hetés vidékének magyar nyelvéről, hamarosan elkészül a Székelyföld nyelvatlasza és gyűjtések folynak egy felvidéki atlasz keretében is. Mindez abból a vetésből nőtt, amelyet Csűry Bálint, a Szatmár megyei születésű, kolozsvári református kollégiumi tanár sarjasztott ki a debreceni egyetemen.

Különös módon senki sem törődött még azzal, hogy az amerikai magyarság beszédét megörökítse, anyagát feljegyezze, nagy szótárak, szövegkötetek, nyelvi térképek formájában az eljövendő századok kutatói számára hozzáférhetővé tegye. A két világháború között felfelmerültek olyan gondolatok, hogy az amerikai magyarságot vissza kell vinni Magyarországra. Akkor pedig hát ugyan minek feljegyezni, megörökíteni azt, ami itteni, ami más, mint a magyarországi beszéd, szokás, életmód? Ma már tudjuk, hogy éppen az a réteg, amely idehozta a magyar beszédet, és együtt öregedett meg és érett befejezett, történelmi nemzedékké egy új, hatalmas birodalom modern műveltségével, néhány kivételes, vállalkozó szellemű egyént nem számítva, nem fog visszatérni Magyarországra. Az első bevándorlók népes nemzedéke, akik közül még sok tízezren élnek itt közöttünk, sűrű tömegekben telepítette be, utódait és a későbbi bevándorlókat is maga köré gyűjtve, sőt idegen fajú és beszédű jövevényeket is részben magához szoktatva, az Egyesült Államok szinte egész keleti partvidékét; sőt tovább is, el egészen Kaliforniáig, Floridáig és Alaszkáig is kiküldte a maga rajait. A magyar egyházaknak, társadalmi, kulturális és biztosító egyesületeknek egymásba szövődő hálózatai sok százezer magyar élet apró egyéni törekvéseihez adtak támogatást. Ha körülnézünk, az amerikai magyar életnek ezeken a fórumain folyik a magyar beszéd, ezeknek az életében ötvöződött egybe a magyar gondolkozás és az amerikai életmód a hazulról hozott emlékek és az itt elsajátított élmények egyedülálló, új egységeként. Az amerikai magyar beszéd, az első generációs magyarok életküzdelmében kialakult, legnagyobb területre szétvetített nyelvjárásunk e sajátságos anyaga, joggal követelheti meg a magyar tudományos világ teljes figyelmét. S ha nincs rá mód, hogy magyar kutatók jöjjenek a még jelenleg köztünk élő első nemzedék nyelvének kutatására, nekünk kell itt gondoskodnunk arról, hogy körünkből új kutatók támadjanak, és a még rendelkezésre álló idő végzetesen és visszavonhatatlanul el ne szaladjon tőlünk.

Érdekes véletlen, hogy az első amerikai magyar népnyelvi szeminárium, amelyet a Rutgers-egyetem mellett működő Amerikai Magyar Intézet tanárának, Molnár Ágostonnak meghívására e sorok írója tart egy csoport érdeklődő, odaadó résztvevő számára, szinte pontosan azon a napon kezdődött, amelyen Csűry Bálint elhalálozásának huszadik évfordulóját méltathattuk. Vannak az emberi sorsnak ilyen stafétaváltásai: amíg egy gondolat átlép egyik földrészről a másikra, bizony sokszor több időbe is kerül, mint húsz esztendő. És az is természetes, hogy a debreceni egyetemi tanár tudományos hagyatéka itt, amerikai magyarok körében, éppen New Jersey magyar református egyházainak támogatásával jut el a megvalósuláshoz. A népi élet, a népszokások, a népi tudás és beszéd megörökítése és kutatása mindig közel állott a magyar református iskolák embereihez, tudós tanáraihoz és fogékony lelkű diákjaihoz egyaránt. És itt, ahol a mi református magyar templomaink mellett egymás után épülnek a szebbnél szebb iskolák, meg kell találnunk a módot arra, hogy templom- és iskolaalapító első nemzedékünk küzdelmes élete, gazdag élettapasztalata és a fiatalabbak számára teljesen ismeretlen, színes és érdekes emlékei minél hűbb és maradandóbb formában maradjanak meg az utókor számára.

Egy félévszázaddal ezelőtt, az akkor még munkája első szakaszánál tartó Csűry Bálint ceruzával és jegyzetfüzettel a kezében járta a Szatmár megyei Szamoshát falvait, és jegyezte fel a magyar szavak és szólások tízezreit. Azután ugyancsak ő elment a Kárpátoktól keletre, a romániai Moldvában élő déli-csángók közé, és az ő szavaikat, beszédüket jegyezgette hasonló módon. Nekünk ma egészen másféle lehetőségeink vannak, hiszen aligha találunk olyasvalakire, aki ne tudna megvenni egy hangfelvevőgépet és leülve egy-egy idős férfival vagy asszonnyal, néhány órás beszélgetés keretében több anyagot fel ne venne, mint Csűry Bálint egy egész hét alatt. Látjuk-e a hatalmas lehetőségeket, amelyeket a modern technika tartogat számunkra? Hiszen a hangfelvételek mellé, fényképezőgéppel vagy mozigéppel a kezünkben, még az arckifejezését, mozdulatát, munkálkodásmódját is megörökíthetjük mindegyik idős magyar testvérünknek. S milyen szép lesz, ha nemzedékek múltán, nem úgy emlékeznek vissza az amerikai magyarság itteni életének első nagy korszakára, mint valami homályba hullott, töredezett, bizonytalan emlékre, hanem az ő elmondásukban és az ő képeikkel díszítve, hitelesen leírt könyvlapok ezrein fog megörökülni az egész korszak embereinek élete, munkája, öröme és szenvedése.

Csűry Bálint Szamosháti szótárában több mint ezer lapon, mintegy húszezer szóban és a hozzátartozó sok-sok más érdekes adatban szólal hozzánk egy magyar vidék. Az amerikai Szatmáriak Körének bizonyára minden tagja örömmel és élvezettel olvasná ezt a különben tudósok és tudományos kutatók számára készült könyvet. Hát még ha az amerikai szatmáriak beszéde kerül majd megörökítésre, milyen érdekes lesz összehasonlítani az európai és amerikai szatmáriak beszédét! És ugyanígy, ha az Úristen éltet, meg fogjuk majd örökíteni az abaújiak, zempléniek, szabolcsiak, veszprémiek, somogyiak és a többi magyar vidékekről valók emlékezéseit is. Lejegyezzük élettörténetüket, úgy, ahogy ők a mikrofonnak elmondják, és írott formába öntjük azt az érdekes, sokrétű és tanulságos népi sorsot és élettartalmat, amely itt, Amerika földjén egy értékes nép tulajdonává lett.

Ha Csűry Bálint ma élne, örömmel és odaadással vizsgálgatná, hogyan települtek át és terjedtek ki Amerikában a magyar nyelvjárások. Különös érzés önti el az ember lelkét, amikor látja, hogyan kapcsolódtak egymáshoz rokoni és baráti csoportok, hogyan tartottak ki egymás mellett, települtek le egymás közelében és sokasodtak olyan összefüggő népi hálózattá, amelyben magyarországi nyelvjárási egységek itteni továbbélését, kiterjedését láthatjuk. Aki a második, harmadik és későbbi generációk magyar beszédét vizsgálni akarja, sürgősen fogjon hozzá az első nemzedék még élő képviselőinek kikérdezéséhez, mert ők az élő és útbaigazító kapocs a magyarországi nyelvi eredet és az amerikai későbbi fejlődés összes lehetséges formái között.

Csűry Bálint elve az volt, hogy mindent össze kell gyűjteni, ami a népi nyelvre, a népi beszédre vonatkozik. Ezt az elvet kell alkalmazni az itteni első nemzedék beszédének megörökítésében is: minden elnémuló, közülünk örökre eltávozó idős testvérünkkel egy-egy soha többé meg nem szólaltatható forrása apad ki az amerikai magyarság történetének. Ezt az elmúlást változtatja győzelmes megmaradássá és folytatódó életté az új amerikai magyar népnyelvi gyűjtés és kutatás.

(Magyar Egyház, 1961. 3. szám, 9.)

Az amerikai magyar népnyelvkutatás céljai és módszere[2]

Az első, figyelemre méltó számú magyar települések az 1848-49. évi magyar szabadságharcot követő évtizedben keletkeztek az Egyesült Államok keleti partvidékén. Kossuth Lajos vezetésével nagyszámú politikai menekült csoport hagyta el az országot. Ezek egy része, több mint háromezer, s jórészt a magyar középosztály tagjai, az Egyesült Államokban telepedett le.

Az a réteg azonban, amely a mai amerikai magyar települések népi alaprétegét alkotja, az 1870 és 1914 közti időszakban vándorolt be. A magyarság Amerikába vándorlásának legfontosabb évei, amikor is a legmagasabb volt a magyar bevándorlók száma, 1892, 1896, 1903 és 1907. Ezekben az évtizedekben érezte egész Európa s benne Magyarország is, az új, nagyarányú ipari forradalom hatását, amely alapjaiban rengette meg az öreg kontinens elmaradt mezőgazdasági jellegű országainak társadalmait. 1871 és 1913 között összesen 1 893 647 személy vándorolt be az első világháború előtti Nagy-Magyarország területéről az Egyesült Államokba. E bevándorlók fele, ahogy általában számítani szokták, a magyar fajtából került ki, míg a másik fele tótokból (szlovákokból), ruténekből, románokból, horvátokból, szerbekből és más kisebb népcsoportokból tevődött össze. Anélkül, hogy részletes számításokba bocsátkoznánk, amit már különben is több alkalommal és több helyen megtettek, figyelembe véve, hogy azóta is állandóan jelentős számú magyar bevándorlás történt egészen a legutóbbi időkig, továbbá, hogy az első nemzedék leszármazottai közül igen sokan kitűnően megtanultak és ma is szinte hibátlanul beszélnek magyarul, nyugodtan feltehetjük, hogy legalább 600 000 magyarul beszélő személy él ma Amerikában, akikkel állandó és közvetlen kapcsolatban él legalább egy millió olyan amerikai polgár, aki részben érti a magyar nyelvet, részben pedig cselekvő részese vagy legalábbis hatása alatt áll az amerikai magyar életnek.

Az amerikai magyarságnak ezek a rétegei, egyszerű munkások és földművesek és az ő beszédjüket eltanult utódok alakították ki az amerikai magyar élet most már intézményessé vált szokásait, az összejövetelek műsorait és az amerikai magyar civilizáció számos más formáját. Az utóbbi időben tanúi lehettünk a magyar nyelvhasználat felerősödésének: a második világháború vége óta több mint ötvenezer magyar bevándorló oszlott szét főleg a régi magyar települések szervezetében, s az ő befolyásuk élénkebbé tette a magyar nyelvnek mint családi és helyi társalgási nyelvnek a használatát. Ugyancsak az ő befolyásukra megnőtt a régi amerikai sajtó tábora, sőt segítségükkel több új újság és másfajta magyar nyelvű lap is keletkezett.

Azonban a nyelvhasználat gyakorisága, a nyelvet beszélő személyek száma, önmagában még nem igazolná az amerikai magyar népnyelvkutatás jogosultságát. E tekintetben sokkal inkább fontos a magyar nyelvnek mint élő és ható erőnek a szerepe, az amerikai magyarság számos városában és közösségében betöltött gyakorlati és kulturális funkciója, amelynek nap mint nap tanúi lehetünk. Könnyű igazolni zárt magyar nyelvjárási települések folyamatos fejlődését az Egyesült Államok nagy területein, hiszen csak a magyar nyelvű sajtó híreit olvasva mindnyájunk számára világos a különböző magyar vidékekről való baráti körök, egyesületek, az azokkal való lelki és kulturális kapcsolatot ápoló közösségek megléte. Mindezek alapján könnyűszerrel ki lehet jelölni az észak-amerikai magyar nép-nyelvkutatás (dialectology) céljait, lehetőségeit és módszereit.

---

[2] Az itt következő fejtegetések annak az előadásnak az alapján íródtak, amelyet e sorok szerzője 1960. augusztus 25-én a belgiumi Louvain városába összehívott Első Nemzetközi Nyelvjárási Értekezlet keretében tartott.

A Magyarországról ide bevándorlók első nagy hullámai, a munkájuk nyomán kibontakozó gazdasági haladás és társadalmi emelkedés, az általuk írt levelek milliói nem maradtak hatás nélkül a régi hazában maradt közvetlen családtagokra, rokonokra, barátokra, de még a szomszéd falu vagy a környező vidék és megye népére sem. Ezek az első bevándorlók lettek egyszersmind számos új ideérkező magyar jótállói, szponzorai, s bizonyára sokan emlékeznek rá, hogy ezek a jótálló levelek elsősorban rokonoktól, barátoktól vagy ismerősöktől érkeztek hozzájuk innen Amerikából. A régi és új bevándorlók között tehát ott volt az erős kapocs, a szülőföld és a közös nyelvjárás köteléke. Idekint is keresték egymás társaságát az egy vidékről valók, nagy egyesületeket is alakítottak, közös mulatságokat, műsoros esteket rendeztek, és így lassanként nagy egységekben élték tovább az amerikai viszonyok következtében ugyan módosított, de sok tekintetben változatlan hazai életüket. Az amerikai magyar települések története tehát számos vonatkozásban a szerves, természetes növekedés különböző formáit mutatja: fokozatosan hozzáadva újabb jövevényeket olyan, már megtelepültek csoportjaihoz, akikhez az új jövevények családi és táji származásuknál fogva logikusan hozzátartoztak, és ezáltal új, erős és összefüggő nyelvjárási területek alapjait rakva le, hasonlókat azokhoz, amilyeneket Magyarországon ismerünk.

Hogy példát is említsek, New Jersey állam magyar telepeseinek nagy része Abaúj, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Szabolcs, Szatmár, Hajdú és Bihar megyéből került ki, tehát arról a területről, amelyet Magyarországon (beleértve a most Csehszlovákiához, a Szovjethez csatolt Kárpátaljához és Romániához tartozó szomszédos területek magyarságát is), mint a magyar nyelv északkeleti nyelvjárási területét ismerjük. Nem mondjuk, hogy más magyar nyelvjárási területeket nem látunk képviselve New Jersey-ben: különösen az itteni magyar római katolikus egyházközségeknél számos olyan magyart találunk, aki kisebb csoportokban vagy zárt egységekben érkezve ide, ma is a régi Magyarország nyugati vagy északi nyelvjárására emlékeztető beszédet gyakorolja, sőt vannak erdélyiek, székelyek is, hogy teljessé tegyék a képét e különös összetételű magyar nyelvterületnek, Amerikának ebben az államában**.** Ha figyelembe vesszük, hogy ennek a sokféle magyar nyelvjárásnak a kapcsolatai, amelyeket még tovább bonyolítanak és színeznek azok a hatások, amelyek az itteni magyarságot a környező német, szláv és más nyelvű csoportok részéről érik, nem is beszélve az angol nyelv általános és mindenre kiterjedő hatásáról, mindenki előtt világos, hogy mily sokrétű és mily gyümölcsöző lehet itt a népnyelvkutató munkája. Nyugodtan mondhatjuk, hogy olyan tudományos kérdések megoldása vár itt a nyelvkutatóra, amelyekre a magyarországi nyelvtudomány képviselői még csak nem is gondolhatnak.

Az első fő problémának azt kell tekintenünk, hogy minél előbb megállapíthassuk minden egyes New Jersey állambeli magyar közösségben a különböző nyelvjárások területéről származó személyek számát. Ha legalább az első nemzedék még élő képviselőire vonatkozólag a lehető legteljesebb számlálást el tudjuk végezni, megközelítőleg teljes képet adhatunk az egyes nyelvjárásterületekhez tartozó magyar anyanyelvű polgárok számáról, itt, New Jersey állam területén. Akár térképre is vetíthetjük az így szerzett adatokat, és ezzel, nagy vonásokban, máris kész van New Jersey állam magyar népnyelvi térképének vázlata. Ez a „nyelvjárási népszámlálás" egyúttal jó irányítóul is szolgál a továbbiak során a kikérdezendő személyek megválogatására, a kutatás közös alapjául szolgáló kérdőívek, szó- és kifejezésgyűjtemények összeállítására, a nyelvi kifejezésekhez tartozó néprajzi, történeti, zenei és más anyag tanulmányozására.

Ahhoz, hogy ezt az első nemzedékre vonatkozó számlálást végrehajthassuk, elengedhetetlen nagy szükségünk van a magyar egyházak támogatására, mert az ő birtokukban vannak azok a régi anyakönyvek, amelyekben, szinte kivétel nélkül mindenütt, megtalálhatók az egyháztagok személyi adatai, köztük a születés vagy származás helye is. Ha a lelkésznek magának nem is lenne rá ideje, bizonyára minden egyháznál akad olyan lelkes érdeklődő, aki szívesen nekiül

ezeknek a régi könyveknek, és szépen számbaveszi, kimásolja a még élő első nemzedékbeliek születési, származási adatait. A népnyelvkutató azután, e származási adatok vizsgálata alapján megállapítja az egyháztagok többségének nyelvjárási hátterét, és ennek alapján formálja ki saját teendőit.

A népnyelvi kutatómunka egyik fő területe a nyelvjelenségek földrajzi elterjedésének vizsgálata. Tudjuk jól, hogy például az *ö*-zés (*embör, lélök, öszik* stb.) nemcsak Szeged környékén ismeretes, hanem a magyar nyelvterület számos más részén is. Ugyanakkor nem kizárólag debreceni sajátság az *í*-zés (*szíp, kík, níz, lílek* stb.), hanem nyomai elvezetnek a legtöbb nyelvjárásunkba. A magyar népnyelvkutatók új, rövidesen elkészülő vállalkozásában, a Magyar Nyelvjárások Atlaszában ilyen és más nyelvi jelenségek földrajzi elterjedését lesz módunkban tanulmányozni.

Az amerikai magyar népnyelvkutatásnak nyelvföldrajzi vonatkozásban is gazdag lehetőségei vannak. Különösen fontos, hogy a bevándorlás óta történt nyelvjárási fejlődések elterjedését figyeljük. Itt ugyanis, ahol a magyar nyelvjárások sok tekintetben kevert képet alkotnak és egy-egy magyar településben több magyar nyelvjárás élő képviselőinek a beszédét figyelhetjük meg, az elmúlt évtizedekben sok olyan változás történt, ahol a nyelvjárások egymás közti hatását lehet a változás okának tekinteni. Ha például a New Jersey-ben beszélt magyar nyelvet elemezzük, egyik legérdekesebb feladatunk lehet annak a megállapítása, hogy az északkeleti nyelvjárás abaúji alcsoportja, amely tudvalevőleg (ellentétben a nyelvjárás területének nagy többségével) nem ismeri a kettős magánhangzókat, mennyiben került a többi nyelvjárások hatása alá, és előfordulnak-e az abaújiak beszédében is *kéi̯z, jóu̯, vőü̯* stb. ejtésmódok. Az abaújiak beszédének ez a tulajdonsága, a kettőshangzók hiánya, komoly szerephez jutott a Károlyi Gáspár-féle első, teljes bibliafordításunkban, amely az északkeleti nyelvjárás abaúji változatát vette alapul, és döntően járult hozzá a kettős magánhangzókat teljesen kiküszöbölő magyar helyesírási felfogás kialakulásához.

Az Egyesült Államok több magyar települése ismét más problémákat tár a kutató elé. New York és Cleveland városok és a hozzájuk szorosan csatlakozó területek több százezerre menő magyarsága, amelynek nagy többsége az első világháború előtti Magyarország mondhatni minden tájáról verődött össze, emlékeiben és beszédmódjában is egy olyan társadalmi rend és műveltségi állapot vonásait hordozza, amely, legalábbis ilyen formákban, ma már Magyarország egyetlen részén sem található meg. Ezek a magyar csoportok bő alkalmat nyújtanak mind az összehasonlító, mind pedig a történelmi kutatás számára a társadalmi, művelődéstörténeti és nyelvészeti kutatómunka terén egyaránt.

E két város magyarsága, amelyhez még hozzá kell vennünk Pittsburg, Detroit, Chicago és néhány más nagyobb és kisebb közösség kiterjedt magyar településeit is, eddig nem sejtett és nem tudatosított skáláját nyújtja olyan magyarul beszélő személyeknek és családoknak, akik szoros műveltségi kölcsönhatásban vannak angol, német, spanyol, olasz, lengyel, rutén vagy szlovák szomszédaikkal. New York városában például, akár a helyi Puerto Rico-i spanyol, akár pedig az ott beszélt jiddis hatására gondolunk, e nyelveknek bizonyára megvan a nyomuk a helyi magyar beszédben. Detroitban az ott beszélt lengyel és a magyar közt lehetnek jelentős kapcsolatok, míg Pittsburg és Cleveland a helyi szláv nyelvek és a német nyelv különböző változatainak a magyarra tett hatását illetőleg tartalmaz érdekes anyagot. S valószínű, hogy az egyes magyar nyelvjárások másképpen reagálnak a különböző idegen nyelvekkel való érintkezés során.

Az amerikai magyar népnyelv kutatási lehetőségei olyan anyag vizsgálatát is magukba foglalják, amely már a finnugor nyelvkutatás körébe tartozik. Itt van ugyanis az egyetlen olyan település, az Ohio állambeli Fairportban, ahol magyarok és finnek élnek egy városon belül. Bár

a környéken vannak más kisebb települések is, ahol magyarok finnekkel érintkeznek, ez az egyetlen olyan közösség, amelyet túlnyomó részt magyarok és finnek alkotnak. Fontos feladataink közé tartozik az ottani beszédmód vizsgálata, különösen ahogy az magyar-finn vegyes családokban tapasztalható. Ilyen esetekben bizonyára mindkét részről számos kölcsönszó, fordított kifejezés, a nyelvhasználatban mutatkozó stilisztikai és szerkezeti átvételek bizonyítják a két nyelv egymásra tett hatását. Hallomásból és egy nemrég megszűnt, de igen jól szerkesztett helyi hetilap, a *„Fairport Beacon”* számainak rendszeres olvasása alapján mondhatom (a lapnak megszűnése előtti évben előfizetője voltam), hogy a város magyar és finn lakosságának erősen összefonódott élete, amely a város adminisztrációjában, társadalmi és egyházi szervezeteiben, kulturális, sport és más egyesületeiben magyarok és finnek körül közös légkört teremtett, számos nyelvi kölcsönhatás melegágyává is válhatott. Érdekes lenne tanulmányozni a kölcsönszavak, kifejezések és nyelvi szerkezeti elemek mellett a hangtani sajátságok átvételét, a népi szokások, ételreceptek, társadalmi formák és más, hagyományi elemek vándorlását is a magyar lakosság életéből a finnek életébe és viszont. Nagyon hasznos lenne, ha a helyi lelkészekből, tanárokból, könyvtárosokból és más szellemi foglalkozásúakból közös kutatóbizottságot lehetne alakítani, és egy jól kidolgozott terv szerint, mind a magyar, mind pedig a finn részen figyelembe véve az ott lakók finn és magyar nyelvjárási származását és sajátságait, részletes vizsgálat alá lehetne venni Fairport lakosságának művelődési és nyelvi struktúráját. Nem kétséges, hogy az egész magyar és finnugor nyelvtudomány örömmel venné egy ilyen helyi kutatási terv kidolgozását.

Amikor 1960 augusztusában, a belgiumi Louvain-ben tartott Első Nemzetközi Nyelvjárási Kongresszuson előadásomban erről a lehetőségről is megemlékeztem, a finnugor nyelvtudomány és nyelvjáráskutatás jelenlevő magyar, finn és észt képviselői, köztük Benkő Loránd budapesti egyetemi tanár és Végh József, az első magyar tájnyelvi atlasz kiadója, Hakulinen Lauri, helsinki egyetemi tanár, a finn népnyelvkutatás vezetője, Saareste Andrus, volt tartui és jelenleg uppsalai egyetemi tanár, az észt nyelvjárási atlasz megalkotója, örömmel üdvözölték ezt a ritka kutatási lehetőséget, és sürgették a Fairportra vonatkozó terv kidolgozását és mielőbbi megvalósítását.

Reméljük, hogy közös akarattal és összefogással sikerül eleget tenni ennek a minden oldalról megnyilvánuló várakozásnak.

Az amerikai életformával együttjáró ipari foglalkozások és a városi élet különböző fokai egy új, Európában ismeretlen magyar típust alakítottak ki abból a többnyire földműves jellegű emberfajtából, amely a nagy bevándorlási időszak évtizedei során érkezett meg az Egyesült Államokba. Mivel a magyar bevándorlók soraiban az írni-olvasni nem tudók száma alig 11.4%-ra rúgott, melyhez képest a tótok (szlovákok) közt 22.1, a horvátok közt 36.4, a szerbek közt 41.8, a ruténok közt 51, a románok közt pedig még ennél is nagyobb százalék volt az analfabéták száma, természetes, hogy az újságolvasás egységesítő és kiegyenlítő ereje komolyan figyelembe veendő, amikor az amerikai magyar beszéd jellegzetességeit keressük. A városlakó amerikai magyar, tekintet nélkül társadalmi vagy foglalkozási kapcsolataira, bizonyos fokig kettősnyelvűségben él, még a magyar nyelven belül is: az egyik az eredeti, hazai nyelvjárás, a másik pedig az új, bizonyos fokig köznyelvi formájú magyar beszéd.

Az amerikai demokrácia légkörében kialakult társadalmi élet, annak intézményei és megszokott eseményei sok új eszmét és az azokat képviselő számos nyelvi kifejezést ültettek el az új bevándorlók itt kialakuló műveltségébe. Az amerikai egyházi életben megszokott, teljes jogú és igen cselekvő jellegű egyháztagság sok új jövevényből, különösen asszonyokból nevelt ki az új amerikai társadalomnak is igen hasznos polgárokat, tekintet nélkül arra, hogy egyszerű vagy társadalmilag magasabban álló családból származtak-e. Ami a férfiakat illeti, tudomásunk van

arról, hogy egykori zsellérek és pásztorfiúk itt, Amerikában számos társadalmi és fraternális szervezet tagjai, sőt később országos képviselői is lettek. Az ilyen megtiszteltetéssel együtt járó szereplési alkalmak természetesen megfelelő önképzésre kényszerítették a magyar bevándorlót is, és fokozatosan az angol nyelvű civilizáció mind több elemét volt kénytelen magáévá tenni és az új művelődési anyagot valahogy összefűzni a hazulról hozott egyszerű, népi jellegű kifejezéskészlettel.

Az egyének életében tapasztalható művelődésbeli növekedés és gazdagodás, amelynek természetesen az amerikai magyar közösségek életében is megmutatkoznak a nyomai, számos személyes nyilatkozatban visszatükröződik. A népnyelvkutatók nem egy alkalommal meglepődve tapasztalják, milyen kiegyensúlyozott és biztos egy-egy elbeszélés stílusa, milyen széleskörű élettapasztalat nyilvánul meg egy-egy felvétel során. S mindez a legtöbb alkalommal mélyen be van ágyazva a népi epika zamatos, eredeti mondanivalójába, finom szerkezetébe, mely gyakran az igazi szónoki nagyság határait érinti. S a legmeghatóbb az, hogy ezek az értékes szellemi tulajdonságok a nyelvjárási örökség hagyományos formáiban fejeződnek ki. Az, aki az amerikai magyar beszéd sajátságait kutatja, nem egy alkalommal a stilisztikai, jelentéstani, művelődéstörténeti, gazdasági és politikai történeti problémák egész sorával találja szemben magát.

Vannak természetesen olyan amerikai magyar települések is, amelyek sebtében, minden tervezés vagy természetes után-vándorlás nélkül, pusztán csak a gazdasági kényszerhelyzet, a munkapiac változó követelményei vagy már itt kialakult személyes kapcsolatok hatására keletkeztek. Ezek a tényezők alakítottak ki olyan, vegyes hátterű amerikai magyar településeket, mint például Pittsburg és környékének magyarsága. A város egy részén, Homestead-en, több olyan utca van, amelyben szinte minden nagyobb magyar nyelvjárás képviselői megtalálhatók. A város belterületén hasonlóan kevert magyar nyelvet találunk, amelyet az utóbbi időben még tovább bonyolított a tehetősebb elemeknek az új telepítésű külvárosok felé való áramlása, s mindez a város különböző, többnyire szláv nyelvi hátterű lakosainak a hatása alatt. Viszont Coraopolisban, amely alig néhány mérföld távolságra van a város határától, meglepetve tapasztalhatjuk egy ma is szinte teljesen zárt székely település továbbélését. Nem kell mondanunk, hogy ez a terület teljesen új kutatási feladatok sorát nyitja meg.

Ha még ehhez hozzávesszük, hogy egyre több magyar áramlik Florida felé s a különben történeti hátterű californiai magyar település az utóbbi időben jelentékenyen megerősödött, sőt még Alaszkába is jutottak magyarok, akkor az amerikai magyar népnyelvkutatás sokrétű lehetőségeinek bizonyítására talán nem is kell több példát felhozni.

Az amerikai magyar települések és az itteni magyar életforma változatainak rövid felvázolása után hadd ismertessük röviden az Egyesült Államokban követhető leghasznosabb és leggyakorlatibb magyar népnyelvkutató programot.

1. Minden amerikai magyar népnyelvkutató legelső feladata legyen, hogy kutatási területén állítsa össze az ideérkezett első bevándorló nemzedék lehető legteljesebb jegyzékét. Ebben a csoportban természetesen főleg azokat vegye figyelembe, akik az első világháború előtt vagy a közvetlenül utána következő évtized során jöttek Amerikába, tehát már legalább egy nemzedéknyi időt eltöltöttek az amerikai művelődés és nyelvi környezet hatása alatt.

Ez a csoport alkotja számbelileg és nyelvileg is az amerikai magyarok legjelentősebb rétegét: e csoport képviselői többnyire még mindig világosan felismerhető formában beszélik szülőfalujuk nyelvjárását, tehát az ő beszédmódjuk alkotja a jelenlegi másod- és harmadgenerációs amerikai magyarság többé-kevésbé erőteljes magyar beszédének természetes nyelvi alapját.

2. A névjegyzék elkészülte után lehetőleg minden egyes ilyen öreg magyar férfitól és asszonytól hangszalag (tape) felvételt kell készíteni. A felvétel egyszerű „interview" legyen, lehetőleg kinek-kinek saját élettörténetéről vagy annak egyes fő mozzanatairól. Érdekes válaszokat, sőt egész hosszú fejtegetéseket lehet kapni a régi magyar életről és az Egyesült Államokban talált társadalmi, gazdasági és munkaviszonyokról. A bevándorlás időszakának el nem múló első emlékeit fölvéve, gazdag gyűjteményt teremthetünk, amely módot ad egy letűnt korszak európai és amerikai viszonyainak összehasonlítására.

Ezt a gyűjtőmunkát széles alapokon és minél gyorsabb ütemben kellene elvégeznünk, mert minden esztendővel, sőt minden hónappal kevesbedik a száma első generációs magyar testvéreinknek. Viszont a mai taperecorderekkel jól felszerelt világban minden gyűjtő hatalmas és felmérhetetlen értékű anyagot örökíthet meg viszonylag igen rövid idő alatt.

3. Ha az amerikai magyar élet szervezett formáin végigtekintünk, lehetetlen nem látni, hogy az, már kezdete óta, egyházi szervezésű egységek hálózatából állott. Ehhez csatlakoztak bizonyos kulturális és biztosító, illetve segélyegyletek, amelyek szintén a népi összetartozás alapján toborozták tagjaikat. Mindebből természetesen adódik, hogy az egyházi és családtörténeti iratok összegyűjtése, rendszeres tanulmányozása és mielőbbi, nyomtatott formában való kiadása még az amerikai magyar népnyelvkutatás munkásainak is elsőrendű érdeke. Ez iratok ismerete nélkül nehezen érthetjük meg az amerikai magyar települések kialakulását. Az egyes egyházak tagjegyzékei, időszaki jelentései, az egyházi klubok jegyzőkönyvei, régi magyar nyelvű újságok még elérhető példányai, egyházi lapok, évkönyvek, emlékkönyvek stb. mind rendkívül fontosak. Ez az irodalom az, amely megbízható és különben felderíthetetlen adatokat nyújt egy-egy amerikai magyar közösségbe érkező új bevándorlók társadalmi és rokonsági viszonyairól. Gyakran, talán olvasóik okulására és szórakoztatására, még le is nyomtatták azoknak az „eltorzított" angol szavaknak a jegyzékét, amelyeket ideérkezett egyházi vagy egyesületi tagságuktól hallottak.

4. Az ilyen előzetes felvételek során alakulnak ki olyan gazdag szöveggyűjtemények, amelyekben lassanként az amerikai magyar élet változatos embertípusai, foglalkozási ágai, sorsfordulatai, az itteni társadalmi érintkezés és egyházi élet sajátságos jelenségei mind részletes ábrázolásban részesülnek.

Ezekben a szövegekben, elbeszélésekben, visszaemlékezésekben, mint egy ezersípú orgonán fog majd felzengeni az amerikai magyar élet sok csodálatos egyéni dallama.

5. A szöveggyűjtés után következik majd a gyűjtött anyag szótárrá dolgozása. Akár egy-egy vidék, állam vagy város magyarságának a szótárához fogjunk hozzá, akár pedig egy-egy történeti magyar nyelvjárás itteni elterjedésének vizsgálata után összegyűjtött szövegeket dolgozzuk egységes szótári műbe, eljárásunk mindenképpen hasznos lesz. Kezdetben valószínűleg különleges szójegyzéket fogunk készíteni, hogy az egyes vidékek, foglalkozások, ismereti tárgykörök stb. itten élő magyar szókincsét felöleljük. E téren már vannak értékes és könnyűszerrel követhető példák: Csűry Bálint kétkötetes Szamosháti Szótára, Kiss Géza ormánysági gyűjtése, amelyet Keresztes Kálmán dolgozott át és adott ki Ormánysági Szótár címen, valamint a legutóbb kiadott, Bálint Sándor-féle Szegedi Szótár. Ezekben jól kidolgozott formáit találjuk az összes lehető nyelvjárási szótári feladatoknak.

6. Ezek a munkálatok fogják alkotni az amerikai magyar népnyelv nyelvföldrajzi kutatásának alapjait. Amíg az itteni általános magyar nyelvatlasz kérdéseit (valószínűleg a közeljövőben kiadásra kerülő magyarországi Magyar Nyelvjárások Atlasza kérdései alapján) véglegesen ki lehet dolgozni, helyes lenne, ha kisebb területet felölelő, úgynevezett tájatlaszok gyűjtéséhez fognánk. Ezért merült fel a „Hungarian Linguistic Atlas of the State of New Jersey" terve. A

New Jersey területén jelenleg folyó népnyelvi szövegfelvételek kapcsán jó lehetőség nyílik e tájnyelvi atlasz szempontjainak, alapelveinek kicsiszolására is.

7. A szöveggyűjtésből, a szótári és nyelvföldrajzi gyűjtésből természetesen nőnek ki majd a különböző nyelvtani és magasabb nyelvészeti tanulmányok. Ezekben még bonyolultabb, a soknyelvű környezetben beszélt magyar nyelvjárási formák is magyarázatot fognak kapni.

8. Természetes, hogy minden gyűjtés és kutatás alapja a hallott anyag kifogástalan átírása: bár a hangszalag viszonylag sokáig megőrzi a hallható beszédet, átírás és kinyomtatás nélkül a sok értékes nyelvi és művelődési anyag csak nagyon kevesek számára volna hozzáférhető. Az átírás pontosságát pedig csak hangtanilag jól kiképzett kutatók biztosítják. Világos tehát, hogy minél előbb alapos, több egyetemi féléven át tartó hangtani gyakorlatokat kell tartani az amerikai magyar népnyelv gyűjtői és kutatói számára.

Az a tanfolyam, amelyet legutóbb e sorok írója tartott a New Brunswick-i Rutgers-egyetem mellett működő Amerikai Magyar Intézet keretében egy féléven keresztül már ennek a gyűjtőképző programnak az első, előkészítő szakaszát alkotta.

9. A hangtani átírással kapcsolatban külön feladat egy egységes fonetikai jelrendszer megállapítása. Anélkül, hogy olvasóinkat az idevágó részletekkel akarnám fárasztani, csak jelezni óhajtom, hogy az Amerikában használatos hangtani jelrendszer mellett van magyar, finnugor és nemzetközi jelrendszer, amely mind más-másképpen próbálja érzékeltetni az egyes hangváltozatok közti finomságokat. Tekintettel arra, hogy az amerikai magyar népnyelvkutatók tudományos olvasói és partnerei valószínűleg legnagyobb számban a magyar nyelvjárások európai kutatói és az itteni sok tekintetben fonetikailag iskolázatlan, de a nyelvjárási anyag iránt számos más szempontból érdeklődő kutatók sorából fognak kikerülni, a szövegek átírását lehetőleg a legegyszerűbb, mindenki által érthető és jól olvasható formában kell majd megoldani.

10. Az amerikai magyar beszéd hangtani finomságainak, jellegzetességeinek kutatásához elengedhetetlenül szükséges a ma már rendkívül magas szinten levő kísérleti-hangtani eljárások alkalmazása. Ezek az eljárások lehetővé teszik, hogy a hangképzés legapróbb részleteit is láthatóvá és így megfigyelhetővé tegyük, magát a képzett hangot pedig minden részletében pontos analízis után, kifogástalan számadatok képében kapjuk meg, és hasonlíthassuk össze a többi hangok hasonló adataival. Ugyancsak ilyen laboratóriumi munka fogja majd átmásolni az amerikai magyar beszéd változatait a hangszalagokról a sokkal tartósabb gramofonlemezekre. S ezzel az eljárással lehetővé válik az amerikai magyar szöveganyag esetleg nagyszámú lemezsorozatokban való gyártása és terjesztése.

11. Nemcsak a népnyelvkutatók tudják, de rövidesen mindenki számára nyilvánvalóvá lesz, hogy a legrészletesebb szóbeli leírás sem őrizheti meg az Egyesült Államok magyarságának változatos és gazdag életét. Elengedhetetlenül nagy szükség lesz tehát arra, hogy fénykép- és filmfelvételekben, rajzokban és színes képekben örökítsük meg az itteni magyar élet tárgyi emlékeit, fontos mozzanatait, szereplőit stb. Előbb-utóbb minden magyar egyház át fog alakulni egy-egy magyar múzeummá (számos helyen a lelkész irodája már is az), ahová magyar családok százai fogják örömmel beadni az első magyar nemzedékről rájuk maradt érdekes és értékes tárgyi emlékeket. Ezekből a gyűjteményekből fog kikerülni az amerikai magyar népnyelvkutatás kiadványainak illusztrációs anyaga.

12. Ahhoz, hogy mindezt végrehajthassuk, nyilvánvalóan nem lesz elég néhány magyar népnyelvkutató szakértelme és áldozatos odaadása. Előbb-utóbb szükség lesz arra, hogy az egyetemek (Columbia, New York; Indiana, Bloomington, Indiana; és Rutgers, New Brunswick, New Jersey), ahol jelenleg magyar tanítás folyik, alakítsanak ki közös terveket az amerikai magyar nyelv anyagának kutatására is.

Ugyancsak szükséges az is, hogy ahol ilyen kutatómunka folyik, helyi magyar egyházaink, egyesületeink és szervezeteink nemcsak erkölcsi, de anyagi és természetbeli (lakás, ellátás stb.) támogatással is előbbre vigyék a magyar népnyelvkutatók munkáinak sikerét.

Nem csupán azok lehetnek népnyelvkutatók, akiknek a nyelvtudomány területén képesítésük van, hanem mindazok, akik az amerikai magyar népnyelv ügye iránt érdeklődnek, akik hajlandók egy hangszalagfelvevő gépet megvenni, kikeresni az első bevándorló nemzedék képviselőit, meglátogatni és kikérdezgetni őket.

Ugyancsak nagy szerep vár az itteni magyar lelkészi karra, vallási különbség nélkül, hiszen ők azok, akik közvetlen kapcsolatban vannak az amerikai magyarsággal, ismerik az egyes családok, sőt személyek viszonyait, múltját, és maguk is részletes tervekkel tudnak hozzájárulni a közös ügy sikeréhez. Azt felesleges említsem, hogy a felvett szövegek (hiszen a beszélgetés során kérdezgetve a legkülönbözőbb témákat illetőleg kaphatunk választ) az amerikai magyar egyháztörténet idáig még nem is sejtett gazdag anyagává válhatnak.

Végigtekintve az elmondottakat, bizonyára mindenki előtt világos, hogy az amerikai magyar népnyelvkutatás nemrég megtett első lépései, ha az úton nem állunk meg és nem lankadunk el, egy új, nagy kulturális korszak kezdetét jelentik az amerikai magyarság számára.

(A fenti cikk négy folytatásban jelent meg a Magyar Egyház 1961. 4. sz. 6; 1961. 5. szám 7; 1961. 6-7. sz. 6; 1961. 8-9. sz. 10. lapján.)

Egy hét vakáció Pittsburgben és környékén

Idestova félesztendeje már, hogy az amerikai magyar népnyelvkutatásról szóló cikkeink sorozatosan megjelennek a *Magyar Egyház* hasábjain. Ha ezek a cikkek nem is nyelvészeti tanulmányok, mégis általában elméleti kérdések vagy szervezési problémák körül forognak. Nem csoda, ha ennyi idő után az olvasó valószínűleg így sóhajt fel magában: hadd lássam már egyszer, hogyan is működik a népnyelvkutató, mikor kint van a terepen az emberei közt, és nemcsak az íróasztala mellett töri a fejét megoldandó problémái sokaságán.

Hát, kedves Olvasó, most éppen erről lesz szó, s a továbbiak során arról az útról fogok beszámolni, amelyet augusztus első hetében Pittsburgben és környékén tettem. Talán mindjárt helyesbíthetek is, mert az utat egész családommal együtt tettük meg, nyári vakációnk egy részlete címén, amelybe természetesen bele volt szőve pittsburgi kedves barátaink meglátogatása is. Mert az amerikai magyar népnyelvkutató egyelőre saját költségén utazik, a gyakorlati gyűjtésre szánt idejét hivatalos szabadságából lophatja el, s ha a családnak sincs ellene kifogása, ezt a más háttérben, változó körülmények között folyó munkát pihenésnek és vakációnak is elnevezheti. Tudom, hogy nemcsak e sorok írója van abban a helyzetben, hogy életében a hasznos és kellemes elválhatatlan egységben jelenik meg, hanem több kutatótársai is. Nekik is csak úgy van kutatási lehetőségük, ha távoli barátaik vendégszeretetét, segítségét, helyismeretét igénybevéve a rendelkezésre álló rövid időt a lehető legjobban kihasználják, és a lehető legértékesebb, legváltozatosabb s ugyanakkor minél nagyobb mennyiségű felvett szöveganyaggal térnek vissza egy-egy „baráti látogatásról”.

Így érkeztünk meg mi is Pittsburgbe négyen, s feleségem, édesanyám és fiam velem együtt egy hétig élvezték régi kedves barátom, Tóth Zoltán és családja vendégszeretetét. Zoltán éveken keresztül szerepelt a helyi egyházi és működvelő kulturális műsorokban, s felesége, Dorothy, aki már itt született amerikai magyar, maga is bemutatott egy pár szép táncszámot. Természetes, hogy Zoltán barátom mindent megtett utam előkészítésére. Már a nyári vakációnkat is úgy terveztük, hogy legalább egyik hete összeessék az övékével. Így, mire Pittsburgbe megérkeztünk, Zoltán már előkészítette több nap munkatervét, beharangozta jövetelemet, aztán pedig az egész idő alatt saját maga fuvarozott részben Pittsburgbe, részben környékén, sőt egy-két távolabbi pontra is. Kirándulásaink egy részén mindkét család teljes számban részt vett, s mikor például Zoltán sógoráékhoz, Drienka Istvánékhoz mentünk látogatóba, akiknek farmja ott van messze már az ohioi határon, Clevelandtől északkeletre, a két család gyerekei meg a mi, falusi élethez szokott nagymamánk osztatlan kíváncsisággal és örömmel barangolták be a szép gazdaságot és a hozzá tartozó földeket. És természetesen fényképeztek is, ami a népnyelvkutatónak elengedhetetlen kötelezettsége.

Az természetesen nem olyan egyszerű, mikor az ember két családdal utazik egy harmadikhoz. Az idő jó része utazással telik, az ott-tartózkodás alatt pedig az ismerkedés, a sok új, különösen érdeklő téma és a jó magyar vendégszeretet gyakorlása is időt vesz igénybe. Meg is kell ismerkedni a farmon élő házaspár életmódjával, napi munkájával, az egész gazdasággal, mielőtt az ember hozzáfoghat értelmes kérdések feltételéhez. Mi tehát, miután a bemutatásokon túlestünk, a gazda vezetése alatt körüljártuk az épületeket, s egy jó, majdnem egyórás séta után ülhettünk csak le, hogy az ő igen érdekes élettörténetét hangszalagra vegyük. A felvett szöveg nagyon érdekesen tükrözi annak a földet szerető, bevándorolt magyar fiúnak a lelkivilágát, aki mintegy húsz esztendeig tartó gyárimunkás élet után mégis visszatért a gazdálkodáshoz, és most feleségével, szinte csak a kettejük erejére támaszkodva, végzi el egy kétszázötven amerikai holdas gazdaság minden munkáját. S azután azok a remek receptek és

érdekes, a vidéki életbe belevilágító történetek, amelyeket Mariska asszony mondott el, miután felállottunk az ízletes vacsorától!

Másnap már Pennsylvania egy kis bányásztelepére, Vintondale-re vitt el utunk. Ide feleségem és fiam kísért el, és Babos Sándor nagytiszteletű úr vitt ki bennünket kocsiján. Vintondale lelkipásztora, Toókos Károly nagytiszteletű úr régi barátunk, még abból az időből, amikor Németországban vártuk, hogy vége legyen a menekült életnek. Ezen a kis eldugott, csendes helyen a régi amerikai magyar életnek sok-sok emléke maradt fenn. Míg Károly bátyánk szíves szóval és remek főzettel tartott bennünket, a szép vidék láttán lehetetlen volt fel nem sóhajtani: be jó volna egyszer itt tölteni egy csendes, békés vakációt. Aztán elindultunk ismerkedni. Hamarosan kiderült, hogy Vintondalen még évtizedekkel ezelőtti, magyarországi mintára készített szövőszéken szorgoskodnak az asszonyok, sokan ma is maguk sütik a kenyeret, mint otthon, és ahogy egy, szinte véletlenül belénk akadó fiatal gimnáziumi tanár beszéde tanúsítja, az ottani magyar leszármazottak, bár csak nagy ritkán olvasnak magyarul, legalábbis manapság, még mindig jól beszélik a szüleiktől tanult magyar nyelv népi változatait. Mindez hangszalagra is került.

Pittsburgbe visszatérve egy napra áttettem a főhadiszállásomat Hazelwoodra, Pittsburgh fontos magyar centrumába. Babos Sándor barátom vendégeként nála töltöttem az éjszakát és a másnapot. S délelőtt meg is kezdődött az öregek processziója: jó öreg Tóth Sándor, a régi, első világháború előtti vasgyári munkások életéből mondott el megkapó részleteket; H. Gönczi András, volt pittsburgi villamoskalauz, érdekes képekben ismertette a pittsburgi villanyoshálózat fejlődését; a nagyváradi születésű Vezendi Imre régi váradi emlékeket elevenített fel; Jaskó Márton, a kitűnő hentesmester pompás elbeszélésében pedig hangszalagra került néhány helyi ínyencség készítésmódja is. Jaskó uram nemcsak szóban mutatta be egyik remek készítményét, a krumplis hurkát, hanem ahogy térült-fordult, egy félóra múlva egy tányéron mutatványt is hozott belőle. Mondom nevetve Babos Sándor barátomnak: „Látod, azért ebben a munkában néha valami honorárium is akad." Sándor komolykás mosollyal nézett rám: „Hát mára is kiparancsolta a jó Isten a vacsoránkat." S ezzel leültünk, és bicskavégre vettük a krumplis hurkát.

Vacsora után kedves vendégünk érkezett: az amerikai magyar református élet és az egész amerikai magyar közélet egyik fáradhatatlan vezető egyénisége, Fiók Aladár ügyvéd jött el a parókiára, hogy kérésemre hangszalagra mondja az édesapja, Fiók Albert által alapított nyomda történetét. Az ő nyomdájuk, amelyben most Fiók Albert ügyvéd fia irányítja a munkát, volt az első amerikai nyomda, amellyel én kapcsolatba kerültem. Négy éven keresztül minden lapszám előállítására Washingtonból Pittsburgbe kellett utaznom, hogy az *Új Magyar Út* sok szeretettel és áldozattal készített számait megjelentessük.

Másnap reggel korán elbúcsúztam vendégszerető házigazdámtól, és ismét Tóth Zoltán barátom gondoskodására bízva magamat, Coraopolisra, egy régi székely-magyar telepre kocsiztunk ki. A kis város egy gyönyörű völgy mélyén fekszik, s az odavezető utak mentén mintha egy nemzeti park szép rendben tartott pázsitos, ligetes részei váltogatnák egymást. Itt a székely nyelvjárások idevetődött asszonyait, embereit kérdezgettük meg, s a felvételeken érdekes képsorként vonul el Mihály Alberték ragyogó rendben és tisztaságban tartott házának egész berendezése, özvegy Buzogány Józsefné és több más háromszéki, gyergyói, udvarhelyi székely emlékei, amelyek Erdély és a Kárpátoktól keletre eső részek, vagy éppen Bukarest magyarságának régi életére vetnek fényt, majd pedig az Amerikába érkezés és az azt követő évtizedek küzdelmes és eredményes szakaszairól szólnak.

A gyűjtőmunka utolsó része ismét Pittsburgben folyt le: ugyanis ott tartózkodásunk során derült ki, hogy Zoltán feleségének, Dorothynak a családja, az ő szülei, testvérei és azok gyerekei, ha mindnyájuk beszédét hangszalagra vesszük, érdekes és változatos anyagot nyújtanak egy úgynevezett családtanulmány elvégzésére. Dorothy szüleinek, Nagy Józsefnek és feleségének előadásában, beszédmódjában világosan élnek a székely, illetve a felső-tiszai népi beszéd elemei. Itt született öt gyermekük mind beszél magyarul. De már az unokák beszédében nagy a változatosság: a magyar nyelv kifogástalan ismeretétől egészen odáig, hogy a magyarul feltett kérdéseket is nehezen érti meg egyik vagy másik gyermek, minden változat előfordul.

Ha visszagondolok a Pittsburgben eltöltött egy hétre, csak még jobban megerősödik az a felfogásom, hogy az amerikai magyar népnyelvkutatás sorsa, jó népnyelvkutatók felnevelésén kívül odaadó, intelligens magyarjaink, elsősorban pedig amerikai magyar lelkészeink támogatásától függ.

(Magyar Egyház, 1961. 10. szám, 5.)

Amiről egy régi útikönyv mesél

Azt szokás mondani, hogy az amerikai magyar életet nehéz tanulmányozni, mert nincs nyomtatott irodalma, ami pedig régi írott anyag, azt már elpusztította az újabb nemzedékek nemtörődömsége és tudatlansága. Ilyet természetesen könnyű állítani**,** de ha mélyére nézünk a dolgoknak, elidőzünk egy kissé a könyvtárakban, akár az országos, akár pedig a helyi könyvtárakban, előbb-utóbb kezünkbe fog akadni néhány olyan érdekes könyv, amelyből szinte áradnak ki a régi, több mint félévszázaddal ezelőtti amerikai magyar világ üzenetei.

Ez alkalommal egy zsebkiadású könyvecske sárguló lapjait fogjuk vallatóra. Ez az „Amerikai-Magyar Útmutató" avagy angolul „American-Hungarian Guide" Antalics György munkája, és New Yorkban adták ki 1905-ben. A szerző, akinek lakása New Yorkban az 518 East Sixth Street alatt volt, öntudatosan állapítja meg könyve bevezetőjében, hogy: „Miután olyan magyar könyv még nincs, amely segítségemre lehetett volna ezen munkában, minden adatot külön kellett beszereznem, ami sok időbe, munkába és költségbe került. Ez okból szíves elnézését kérem tisztelt honfitársaimnak, ha ebben a maga nemében legelső amerikai magyar könyvecskében hiányosságokat fedeznének fel... Valószínű, hogy az Amerikai Magyar Útmutató sok éven át meg fog jelenni. Azt szeretném, hogy ennek minden újabb kiadása jobb és jobb legyen. Ez okból tisztelettel kérem magyar és tót honfitársaimat, szíveskedjenek véleményt adni arról, hogy mit kellene még felvenni a könyv keretébe. Írják meg az úton és itt a munkában és utazások közben tett tapasztalataikat, és én mindazokat fel fogom dolgozni, és közzéteszem az Amerikai Magyar Útmutató második kiadásában."

Nincs tudomásunk arról, hogy a könyvecske megérte volna a második vagy éppen a későbbi kiadásokat. De a szerző világosan kifejezett szándékából az tűnik ki, hogy tisztában volt az amerikai magyar bevándorlás tartós jellegével. Tudta, hogy az akkor bevándorló csoportok után még újabbak fognak jönni, felismerte a bevándorló magyar csoportok itteni helyi ismereteinek hiányosságát, és segíteni akart rajtuk. A kis könyv tehát nemcsak gyakorlati tanácsadó, már tudniillik, ami az amerikai élet- és munkaviszonyokat illeti, hanem ismerve az ide bevándorló magyar, magyarországi tót és más elemeket, az ő szempontjukból hasznos ismereteket közöl. Nem soroljuk fel a sok hasznos tanácsot, amely a kivándorlással kapcsolatos törvényes rendelkezésekre vonatkozik, sem azt, amely az új ország viszonyait írja le. Csak a kis könyv módszerét akarjuk megvilágítani, amikor a következő szempontokra hívja fel a figyelmet az amerikai levélcímzés részleteivel kapcsolatban:

„Amerikában, vagyis az Egyesült Államokban, sok azonos nevű város van a különböző államokban. Ezen nincs mit csodálkoznia a magyar embernek. Magyarországban (különböző megyékben) van öt Keresztur, s ezenkívül vagy harminchat más előneves Keresztur, mint: Apátkeresztur, Bácskeresztur stb. Az Egyesült Államokban, persze külön-külön államban, van 4 New York, 11 Pittsburgh, 3 Chicago, *huszonnégy* Cleveland és 4 Kossuth. De vannak ezenkívül a városokkal hasonnevű városok és államok. Pl. New York város, New York countyban és New York államban van. Vannak Ohio nevű városok, és van Ohio folyó, Ohio county és Ohio állam. Sőt van ugyanabban az államban két azonos nevű város vagy falu is. Ha tehát valaki tudja azt, hogy Clevelandbe akar menni (vagy oda levelet írni), tudnia kell azt is, hogy a 24 Cleveland közül melyikbe akar menni vagy írni, vagyis tudnia kell, hogy melyik államban van az. Nemcsak az amerikai város nevét kell tudnia, hanem azt is, hogy a felsorolt 46 állam közül melyikben van az a város, sőt legjobb, ha még az illető megye (county) nevét is tudja, mert mint említve van, némely államban két ugyanoly nevű város is van."

Hogy ez a derék ember mennyire ismerte a bevándorló magyarságot, mutatja a következő, a fentiekhez közvetlenül kapcsolódó szövegrész: „Ezzel kapcsolatban még egy magyarázatot kell adnom a bevándorlónak. Ha már letelepszik valahol, és levelet ír haza az édesanyjának, feleségének vagy bárkinek, ne írja tele a borítékot, legtöbbnyire oly dolgokkal, ami nem is oda való. A borítékra írottakban nem az a fődolog, hogy azokban érzelmeinket vagy a címzett iránti határtalan tiszteletünket és szeretetünket kifejezzük (az a levélbe és nem a borítékra való), hanem az a fődolog, hogy a sok postahivatalnok, kinek kezén keresztül megy a levél, míg Amerikából Magyarországba ér, és akik nem is tudnak magyarul olvasni, egyenesen küldhesse tovább rendeltetési helyére, és hogy otthon minden tétovázás nélkül kézbesíteni lehessen annak, akinek szól."

Szinte látjuk magunk előtt a bevándorló magyar népet, amint Antalics György leírja: „Aki külföldről Amerikába jön, azt ruházata, modora, szokása, ügyetlenkedése és az itteni viszonyok nem ismerése miatt „zöld"-nek vagy „zöldszarvú"-nak nevezik azok, akik maguk is zöldek az ildomosságban és vendégszeretetben. De mivel így van, arra törekszem, hogy ideérkeztükkor jobb benyomást gyakoroljanak, mint az eddig idejött magyarországiak, ez okból véleményemet egyenesen ki kell mondanom." Majd így folytatja: „A legtöbb magyarországi kivándorlónak nincs rendes utitáskája, hanem valami ringy-rongy 'pakktáskában' vagy valami zsákba, vagy zsákvászonba göngyölve hozza a ruháját, a nők pedig zajdában. Sokan pedig magyaros ruhában, a férfiak pörge kalapban, magyar nadrágban, csizmásan, a nők bekötött fejjel, bokorugró szoknyában jönnek. Mindezt én igen csínosnak és ízlésesnek tartom, de az amerikaiak szemében nevetségesnek tűnik fel, és mi éppen azt kell, hogy kövessük, ami az amerikaiakat jó véleményre hangolja irántunk, midőn az ő hazájukba jövünk."

Amikor a népnyelvkutató a mai legöregebb élő nemzedéket kérdezgeti, mindegyik elbeszélésében külön fejezet a partraszállás utáni első élmény Ellis Islandon. A Castle Garden (vagy ahogy az öregek mondják, „Kesze Gárda") hol jó, hol rossz élményei elbeszéléseik legszínesebb részleteit adják. Antalics Györgynek ezzel kapcsolatban is sok érdekes mondanivalója van. Előre tájékoztatja olvasóit, hogy a férfiakat és nőket külön fogják választani, hogy az élelmezés „türhetően jó", s elmondja, hogyan lehet levelezni, s milyen jogi védelemben részesülhet a bevándorló. Azután pedig hosszú fejezetekben írja le az elhelyezkedés, a munkavállalás módjait, s a viszonyokra valószínűleg valóban jellemző ez a megjegyzése: „Sohasem szégyellem magamat magyar vagy tót honfitársaimmal Amerikában, csak akkor midőn fényes nappal, holtrészegen dülöngődzik a belvárosban, és bolond Miskát csinál magából, vagy midőn a vasúton utazva látom, hogy ruházatát egy papírzacskóban 'muffalja' valamely más vidékre."

A kis könyv leírja az amerikai vasutakat, az Egyesült Államok államait, majd pedig egy hosszú fejezetben, összesen mintegy 138 lapon felsorolja Amerika magyarlakta helységeit, „mindazon falukat, városokat és úgynevezett 'plész'-eket (kisebb gyári vagy bányatelepek), ahol magyarok laktak." Ahogyan a szerző írja, terve volt, hogy ezt a fejezetet oly tökéletesen kidolgozza, hogy ebben mindazon dolgokra nézve, amelyekre az idejövő vagy már itt lakó magyarnak szüksége van, „teljes és megbízható tudósítások találtassanak". Büszkén mondja, hogy hasonló könyv még egy nyelven sem jelent meg, tehát minden adatot külön kellett beszereznie. Minden egyes helyről, ahol magyar vagy magyarországi tót munkások jelenlétéről tudott, igyekezett beszerezni a következő adatokat: 1) A magyar lelkész neve és címe (ti. ahol van lelkész). 2) Melyik konzulátusi kerületbe tartozik? 3) Micsoda gyárak, bányák vagy más, munkásokat alkalmazó vállalatok vannak ott? 4) Hány ember dolgozik az összes gyárakban? 5) Mennyi a legmagasabb munkabér? 6) Mennyi a legalacsonyabb munkabér? 7) Hány lakosa van? 8) Hány magyar van ott? 9) Melyik vasútvonalon fekszik? 10) Mennyi a menetdíj New Yorkból? 11) Van-e olyan posta, ahol pénzesutalványt lehet váltani? Továbbá: Van-e távirda, Express (gyorsszállító), és hol van a legközelebbi bank? 12) Melyik megyében (countyban) van?

A kérdésekből látható, hogy nagyon sok és hasznos adat van ezen a 138 lapon. Hiszen a fenti kérdésekre adott válaszokon kívül még az akkor már meglevő magyar egyházi egyletek, társaskörök, biztosító helyi intézeti fiókok is mind fel vannak sorolva. A lelkészek, egyesületi tisztviselők nevei élő történetírássá avatják a kis könyvecske különben gyakorlatias lapjait. Feljegyzi, hogy hány családos magyar és tót lakik ott, hánynak van saját háza, s hogy van magyar fűszerkereskedő és mészáros, kovács és kerékgyártó. Könyörtelenül rámutat a rossz munkaadókra, s általában minden tekintetben olyan részletesen informál, hogy Clevelandről például mintegy három lapnyi mondanivalója van, amelynek során azt is megmondja, hogy van öt magyar hírlapja, sok magyar kereskedése és egy Kossuth-szobra is.

Természetes, hogy ennek a kis könyvnek az adatait hamarosan térképre kell raknunk, mert valószínű, hogy a több mint félévszázaddal ezelőtti viszonyok tekintetében ez lesz a legmegbízhatóbb forrásunk.

Valószínű, hogy vannak más kiadványok is, de kétségtelen, hogy Antalics útmutatója nemcsak a korabeli magyar számára adott értékes tanácsokat, hanem a félszázaddal később munkába álló amerikai magyar népnyelvkutatók és történészek számára is. Adatai, amelyeket „költséget és fáradságot nem kímélve” hordott össze, már ma is nagy értékűek, a tudományos feldolgozás módszereivel rendszerbe foglalva pedig még további fontos következtetésekre fogják vezetni a kutatókat.

(Magyar Egyház, 1962. 1. szám, 6-7.)

Az első doktori értekezés az amerikai magyar népnyelvről

Valószínűleg kevesen tudják, mert sem az amerikai magyar közvélemény, sem pedig a magyar vagy finnugor nyelvtudomány művelői nem vettek tudomást róla, hogy 1947-ben elkészült az első doktori értekezés az amerikai magyar népnyelvről. A kézirat máig sincsen kiadva nyomtatásban, s egyedül Princeton egyetemének könyvtárában található meg a következő bejegyzés alatt: *The Eastern American Dialect of Hungarian. An Analytical Study of Pierre Ervin Szamek. A Dissertation Presented to the Faculty of Princeton University in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy. Recommended for Acceptance by the Department of Oriental Languages and Literature, June 1947.* Száma: P 685.1947.46.

Amint a címből kiderül, a szerző és az értekezést felülvizsgáló professzorok egyaránt úgy fogták fel az Egyesült Államok keleti részében beszélt magyar nyelvet, mint az egyetemes magyar nyelvterület kelet-amerikai nyelvjárását. Ez a bármennyire is eredeti, de kétségtelenül meglepő felfogás egyszersmind két - bár ki nem mondott - utalást tartalmaz: az egyik az, hogy az Egyesült Államok keleti részében beszélt magyar nyelv egységes és mint ilyen különíthető el a többi magyar nyelvjárásoktól, a másik pedig az, hogy ezzel a kelet-amerikai magyar nyelvjárással szemben lehetséges vagy éppen bizonyítottan megvan egy dél-, közép- vagy nyugat-amerikai magyar nyelvjárás is. Bár már jó idő eltelt 1947 óta és elég következetesen vizsgáljuk az amerikai magyar népnyelvet, semmi szín alatt sem mernénk állítani, hogy ez a kérdésfelvetés ilyen formában lehetséges lenne.

A szerző rögtön az előszóban ki is fejti, hogy dolgozatában a „dialect" megjelölés „refers to the Magyar spoken in America", és „is used to describe the new forms of Magyar speech under the influence of English". Felfogása szerint tehát csak a már amerikai környezetben keletkezett kiejtési és beszédformák tartoznak abba a jelenségcsoportba, amelynek alapján az amerikai magyar nép beszédtulajdonságait kutatnunk kell. Nem kell mondanom, hogy ez túlságosan mesterkélt és rendkívül szűk, sőt könnyen helytelen eredményekre vezető eljárás. Legnagyobb hiányossága, hogy nem ismeri fel az Amerikába áttelepült, egymástól sok tekintetben lényegesen különböző magyar nyelvjárások továbbélésének és itteni továbbfejlődésének tényét. Azt a tényt, hogy vannak külön-külön székely, szatmári, zempléni, nógrádi, somogyi stb. magyar települések, amelyek a helyi magyarság életében elfoglalt többségi helyzetüknél fogva nemcsak az illető magyarországi vidék nyelvjárásának eredeti formáját őrizték meg, illetőleg fejlesztették tovább, hanem sok tekintetben hatottak a környezetükben élő, más magyar vidékekről származó új amerikai lakosok magyar beszédére is.

Az is nyilvánvaló, hogy a palócos *á*-t és annak változatait beszélő magyar kiejtésében másképpen fogjuk megtalálni az angol vagy más, nem magyar nyelv hasonló kiejtésű *á* hangjait, mint például az alföldi környezetből idekerült magyar kiejtésében, amelyben, amint mindenki tudja, egyik főjellegzetesség éppen a szinte az *o*-hoz közelálló hangszínű magyar *a* hang.

Hasonlóképen kritikusan kell állást foglalnunk a szerzőnek azzal az eljárásával szemben, hogy alig néhány, név szerint meg sem nevezett magyar adatszolgáltató beszédére vonatkozó megfigyeléseiből vonta le következtetéseit. Olvasóink, akik már több alkalommal találkoztak ezekkel a problémákkal, jól tudják, hogy a mai nyelvészeti kutatás éppen úgy, mint a mai társadalom- és történelemkutatás, általában nem egyes, szembeötlő vagy esetleg csak egyéni szokások, beszédformák, elszigetelt tények stb. elemzésével foglalkozik, hanem igyekszik következtetéseit a legszélesebb és legváltozatosabb megfigyelési anyagból levonni. Ezért van szükségünk arra, hogy százak és esetleg ezrek beszédét vegyük hangszalagra, mert nem

akarunk érvénytelen és téves következtetésekre jutni. S mivel e doktori értekezés szerzője még azt sem árulta el, hogy az általa megfigyelt magyar személyek Magyarország melyik vidékéről valók, tehát milyen nyelvjárási sajátságokat hoztak magukkal, ugyan hogy lehetne megállapítani, még rájuk vonatkozóan is, a beszédükben mutatkozó nyelvi változások igazi okait és valóságos lefolyását? Tisztázatlan háttérből kiindulva semmilyen tudományos eljárás nem adhat biztos eredményeket a ma jelenségeinek elemzése alkalmával.

Vannak azonban érdekes igazságok is ebben a tanulmányban, amelyek azonban inkább az általános megfigyelés és nem a népnyelvi kutatómunka belső körébe tartoznak. A szerző nem tudja elhallgatni azt a tapasztalatát, hogy az amerikai magyar beszéd lejegyzése elég nehéz feladat az adatszolgáltatók „nemzeti büszkesége és gyanakodása", különösen pedig a magyar sajtónak ama idegenkedése miatt, hogy még csak nem is hajlandó tudomásul venni egy külön kifejlődött amerikai nyelvi forma létezését, „kivéve az amerikai magyar társadalom legalacsonyabb rétegének beszédét". Ezzel szemben az igazság az, írja Szamek, hogy számos esetben a nyelvjárási beszédforma (értve rajta az amerikaias beszédformát) olyan elválaszthatatlan elemévé vált az amerikai magyar nyelvnek, hogy ugyanaz a személy, aki a leghangosabban tiltakozik az amerikaias beszédmód létezése és kivétel nélküli használata ellen, öntudatlanul is következetesen használja az angolos hangtani, mondattani és más formákat, észre sem véve, hogy ezeknek semmi köze a magyarországi köznyelvi formákhoz.

Hogy ebben mennyire igaza van a szerzőnek, azt e sorok írója is számtalanszor tapasztalta, amikor visszaemlékező öreg magyarjaink, bár szinte lelkük minden szálával elmúlt ifjúságuk és az azt követő óhaza emlékképeihez kapaszkodtak, azokba a régi időkbe mindig ilyen részleteket vetítettek vissza, mint például: az akkori napszám Magyarországon dollárban vagy centben (korona, forint vagy krajcár helyett), egyik falu távolsága a másiktól mile-ban (kilométer helyett), s ugyancsak így voltak a mértékegységekkel, ha súlyról volt szó, s már szinte senki sem emlékezett a kilóra vagy kilogrammra, hanem mindig csak fontról beszélt. Vagy visszaemlékezve egy kocsmai vitatkozásra, amely valahol Nógrádban folyt le az elbeszélő és más hasonló tizenhatéves fiúk között, az illető így idézte akkori önmagát: *„Hát vótak nekem ott jó bodijaim, de az egyik, az nem vót jó bodim, osztán akkor csak aszt montam neki, 'you just shut up!'* (ezt igazán nem akarom olvasóim számára fonetikusan átírni!), *és azután nem is lett több beszíd.*" Más esetben rögtön észreveszi magát az ilyen „anakronizmus" elkövetője, amint az a következő szövegből is kiviláglik: *„Hát én osztán montam neki, oké. Ugyan, dehogyis montam, hogy oké, hiszen akkor még nem tuttam, hogy mit jelent!"* Hasonló megfigyeléseket tehetünk középosztálybeli magyarok beszédével kapcsolatban is.

A fenti elvi ellenvetésektől eltekintve Szamek dolgozata megbecsülésre méltó kísérlet, mert elsőnek vázolja fel az amerikai magyar nyelvterületet, az amerikai magyar sajtónak és olvasótáborának statisztikai és területi képét, az amerikai magyar társadalmi együttélés egyházi és világi formáit, a társadalmi és biztosító egyleteknek a II. világháború utáni magyar társadalom életében elfoglalt szerepét stb. Ugyancsak ő tett első kísérletet az amerikai magyar nyelv hangjainak az angol fonetikai jelrendszer szerinti meghatározására és jelölésére, a magyar szóképzés sajátosságainak az angol szókincsben mutatkozó továbbélésének felvázolására, az amerikai magyar nyelv angol jövevényszavainak behatóbb vizsgálatára.

A jelentéstani fejezetben számos olyan érdekes példa van, amely ugyanannak a szónak más-más jelentéseit mutatja be a magyar köznyelvi és az amerikai tájnyelvi használatban. Például a köznyelvi, bár idegenből vett magyar *kréatura* szó a magyar nyelvben meglehetősen kellemetlen, kritizáló hangulatot kelt a megjelölt személlyel kapcsolatban, míg az amerikai tájnyelvű *krícser* (angol *creature*) egyszerűen élőlényt jelent. A magyar köznyelvi *rekord* bizonyos eredményt, különösen sporteredményt jelöl; az amerikai magyar tájnyelvben *rekordolni*

azt jelenti, amit az angolban is: feljegyezni, jegyzőkönyvbe venni. A köznyelvi magyar *papír* az anyagot, a papirost jelenti, míg az amerikai népnyelvi *papir* főjelentése újság, mellékjelentése pedig okmány, főleg személyazonossági okmány. És így folytathatnánk még a sort tovább, idézve Szamek tanulmányának példáit, amelyek világosan mutatják azt a sok és meglehetősen széles szakaszon jelentkező jelentésváltozást, amely az amerikai környezet hatására az eredeti magyar szókincs elemeinek jelentéstartalmában végbement.

Szamek is megfigyelte, hogy néha szinte megmagyarázhatatlanul erős változásokon mennek át különösen az amerikai helynevek, ha magyar beszédben használják őket. Sokszor nem könnyű kitalálni, hogy *Ubrics* mögött Woodbridge, *Bakarud* mögött Buckeye Road, *Baromtáj* mögött Bonhamtown, *Kisbic* mögött pedig Keasby rejtőzik.

Több más szempontot is fölsorolhatnánk még, amely miatt, bár eredeti kiinduló pontja helytelen, ez a tanulmány mégis maradandó nyeresége és szükséges első olvasmánya minden eljövendő amerikai magyar népnyelvkutatónak. S reméljük, hogy a szerzőnek azt a nézetét is osztja majd a jövendő, amelyet a magyar nyelv megmaradásának, továbbélésének a lehetőségeivel kapcsolatban kifejezésre juttat:

„Visszatekintve azt mondhatjuk, hogy a nyelvjárási beszédmód az uralkodó és a második nyelvűség formái közt tapasztalható nyelvi konfliktus jegyeit mutatja, s az utóbbi fokozatosan az első helyre lép, míg csak a második generációt képviselő magyar nyelvjárási beszélők túlsúlyra jutása után a jelenlegi kép teljesen meg nem változik, és a magyar uralkodó nyelvből második nyelvvé nem válik. Fontos dolog megjegyezni, hogy más amerikai nyelvjárási változatoktól, például a svédtől eltérően, a másodgenerációs magyar nyelvjárási beszélő általában erősebb hajlandóságot mutat örökletes nyelvének megőrzésére, részben saját erős faji öntudata miatt, részben pedig a magyarok rendkívül erős rokonsági kötelékei és nyelvi elszigeteltsége miatt. Természetesen az indoeurópai nyelvek itteni nyelvjárásainak egymással való asszimilációja, különösképpen pedig az angolhoz való illeszkedése, mivel az egy testvérnyelv felé történik, nem ütközik azokba a nyilvánvaló akadályokba, amelyek a nem indoeurópai magyar nyelv és az angol viszonyában megvannak. Következőleg nagyon is valószínű, hogy Amerika magyar nyelvjárásának esetében hosszabb aktív élettartamra számíthatunk, mint azokban az amerikai nyelvjárási változatokban, amelyeket a magyarság ősrégi, indoeurópai nyelveket beszélő szomszédai hoztak ide magukkal.”

Bár a szerző még nem láthatta előre, hogy a második világháborút követő másfél évtized során még annyi tízezer magyar bevándorló fog az Egyesült Államok polgárává válni, s hogy az ő magyar beszédük is csak erősíteni fogja Amerikában a magyar nyelv használatát, megállapításai így is fontos pozitívumot jelentenek a magyar nyelv továbbélésével kapcsolatban. Az első amerikai magyar népnyelvi disszertáció ebből a szempontból nézve is maradandó értékű.

(Magyar Egyház, 1962. 2. szám, 5.)

New Jersey öreg magyarjainak emlékeiből

Megírtuk már, hogy milyen változatos és részletes felvilágosítást kaphatunk hosszú évtizedek óta itt élő magyarjainktól azokról a régi időkről, rég megváltozott munka- és életviszonyokról. Különösen nagy dolog volt az, amikor fiatal, nagyobb várost nem is látott falusi legények, leányok, sőt gyakran fiatal fiúk és kislányok érkeztek meg Amerikába és néztek szembe az itteni szokatlan körülményekkel. Munka sem akadt olyan egyhamar, az árvaság is könnyen megülte a lelket, és igen össze kellett szedniük magukat, ha a szokatlan új világban helyt akartak állni.

Öreg magyarjaink emlékezetében sok részlete megmaradt a régi időknek, de legélénkebben a saját kijövetelükkel kapcsolatos élményeket tudják feleleveníteni. Pirigyi Ferenc, nyugalmazott gyári munkavezető, a cartereti református egyház volt főgondnoka és az egyházkerületek pénztárosa, akihez Harsányi András cartereti lelkész vitt el bennünket, a következőképen mondta el első amerikai élményeit:

„Kérem szépen, tizenegy nap jöttünk a hajón. Még ott csak jó vót, mikor kijöttünk, falumbélinél mentem, Sédi Szájd Klifszájdra. Falumbelinél mentem. Hát ott vót két gyerek, ember, asszon. Früstökre adott nekem eszt az ótmélt (oatmeal)*, eszt a zablevest, amit egyáltalán nem tuttam megenni. Annyi vót a früstök. Dél jött, egy kis kenyér, hatcentes kenyér most egy családnak, délre is, vacsorára is. Jutott belőle kis karajka. Hát tizenkilencéves vótam, hát én akkor megettem, megettem vóna magam aszt a kenyeret, kérem szépen. Megettem vóna. Meg egy félfont húst vagy egy font húst is vele."*

„Vell, hát asztán én felmentem a hegyre. És ottan leültem a sziklára, elkesztem sírni. Hát Feri, minek gyöttél te ki Amerikába, mikor neked otthon vót kenyér, minden a világon, szivar, cigaretta, pipa, ami kelletett. Mer dolgosztam és az édesapám megatta. De itt egyáltalán nem lehetett munkát kapni, nem volt munka. Mit csináljak? Eljöttem ide Karteretre, Lizabetről gyalog; vót itten nekem ösmerősöm. Bementem nála. Hát az vasárnap, vasárnap este vót. Hárman vótunk. Mingyán az Erzsi, nagyon jó ösmertem hazulrul, tette ki a bélest. Hát csak bélesnek monták odahaza, ű hazaiasan sütött, túrós béles, káposztás béles, asztán mákos rétes, ijesmiket. Hát én hozzáfogtam enni. Aszmongya nekem az Erzsi, hogy: te, Feri, éhes vagy. Mondom: montál valamit, hogy éhes vagyok, mondom, hiszen én halok meg éhen, jó asszony, mit gondolsz, csinájjatok valamit, hogy kapjak munkát. Férje aszmongya: egyáltalán nincs, egész bisztos. Visszagyalogoltunk Lizabetre, ott osztán vettünk valami hajót, azt akkor átmentünk Paszaikra vagy hova, nem tudom én aszt, onnan mentünk teherkárén megint vissza Sédi Szájdra. Úgy asztán megint Nujorkba, Nujork Sztétbe. Rószton, ott van nekünk egy kis egyházunk, Nuburg, Rószton (Roseton, Newburgh mellett)*. És oda elmentünk, onnan is gyalogolni kelletett éccakára. Nuborgból körülbelül annyira, mint ide Emboj* (Perth Amboy)*. Begyalogoltunk, ott meg ojan hejre mentünk, amejiken az asszon is, az ember is az én szüleimnek igen jó baráttya volt. Igen-igen jó barátok vótak eggyütt. Mán ott is asztán annak az asszonnak vót húsz burdosa. Kérem szépen, egy nagy tekenővel fánk mán meg volt sütve, vasárnapra. Hát asztán leülünk, a gazda mingyán hoz egy kis morgót: igyál Feri. Megittam. Az asszon: egyél Feri egy kis fánkot. Hozzáfogtam, osztán vagy nyócat behajítottam. Aszmongya az is, hogy: te Feri, éhes vagy. Mondom, úgy van. Hát aszmongya: tudod, mit mondok neked? Ne menny vissza te izébe, Sédi Szájdra, maraggy it. Lessz itt neked mit enni, fiam. Ha te nem tudod megfizetni, majd megfizeti édesapád. De, aszongya, bisztos vagyok benne, hogy fogol kapni munkát. Úgy is volt. Ott marattunk mind a ketten, így aszt megrögzöttünk ottan, má aszt vót mit enni."*

Ebből a rövid elbeszélésből is látszik, hogy milyen nehéz volt annak idején egy magános fiatalembernek valahol megvetnie a lábát. De az is kiviláglik belőle, hogy rokonokhoz, barátokhoz menve, a végén mégis csak sikerült munkát kapni, s a jószándékú emberek, jó ismerősök addig is hiteleztek, segítettek azon, akinek arra szüksége volt.

Kardos János, Perth Amboy-i lakoshoz Ábrahám Dezső református lelkész vitt el. Kardos uram 1892-ben született Zemplén megyében. Tizenötéves korában került ki édesapjával együtt Amerikába, majd apja hazatérése után egyedül maradt. Háború és betegségek tizedelték otthon a családot, s a fiatal fiú egyre inkább úgy érezte, hogy jobb lesz itt maradnia.

„Hát asztán az élet úgy alakult ki, hogy a szüleim asztán nagyon híttak haza. Mennyek, és mivel magam vótam az első gyermek, odahaza nősüjjek meg. Hát én meg nem is akartam figyelembe venni. Meg osztán a Tegze tiszteletes úr, mikor megmontam neki, hogy körülbelül el fogok menni haza, mer a szüleim már nagyon hívnak, mert hogy nősülni kell, aszmongya, hogyhát Jancsi fiam, ha nősülni akarsz, hát itt is vannak jányok, oszt a feleségemet kommendálta. A feleségem odatartozott az egyházhoz, osztán én is, és addig, addig ott, hogy pár esztendő múlva össze is kerültünk. Elvettem a feleségemet. Node asztán közbe én nem írtam meg haza, hogy nősülök, hát a keresztapámnak a lánya, mint odahaza, nem tudom, szokás volt az, vagy mi volt, hát aszt nevelték nekem. Aszt ki is külték Amerikába, a leányt, de mán én azelőtt két héttel megnősültem. Hát az Ilon kigyött, asztán bejutott a gyárba. Feleségem beszélte rá. Aszmonta, nahát Jancsi, nembaj, hát elkéstem.”

Mikor az ilyen történeteket hallgatja az ember, lehetetlen nem érezni, hogy már több, mint félévszázaddal ezelőtt milyen szoros, a magyarországi rokonság életébe milyen beleszövődő szálak kötötték az itteni magyarságot oda, az elhagyott szülőföldhöz.

Dobos Sándor franklini lakos Makár János lelkész egyházának a tagja. A Bereg megyei Tiszavidékről való, és 1905-ben került Amerikába. Annak ellenére, hogy a törvény tiltotta kiskorúak munkába állítását, ő hamarosan elment dolgozni. Így telt az élete:

„Hortam a vasrudakat abba a nagy jukba le és fel. Hetvenöt cent tíz órára. Hát dógosztam ott vagy egy hónapot, a ruhát letépte rullam azok a vasrudak, mikor mentem a lépcsőn, jeges vót, téli időszakba, és végigszalatt rajtam a vasrud, lehúszta rólam a ruhát. Hát aszmongya a nővérem: hát te, fiú, hát nem győzöl magadnak annyit keresni, hogy ruhát végy. Na, ‘szmongya, ne menny többet – má egy hónapot kihúsztam ott, – majd én beszélek a másikkal. Hát jó van, na, az aszt megsajnált, meg jóba vótak a sógorral, meg a nővéremmel is, el-eljöttek vendégségbe, hát aszmongya, maj hetfén este, gyere dógozni félhatkor este.

„Féhattól reggel féhatig, ott mán tizenkét óra, dollár tiszcent, már az nagy pénz vót, mondom a nővéremnek, mondom, maj mos mán kisegítem a mamát, kűdök neki pénszt. Hát aszmongya, ne siess vele, aszmongya, maj ha összegyül vagy ötven dollár, akkor kűdöl. De mondom: nincs neki semmi otthon, pénz. Hát aszmongya, majd én adok neked, aszmongya, a sógor nem tuggya, aszt kűdöd haza. Úgyis vót, nekem vót tizenkét dollárom, ő adott tizenkettőt, s úgy elkűttem haza huszonnégy dollárt. Dollár a küldés. Hát a szegény édesanyám írt, hogy megkapta, a könnyei szegénnek ott volt a levélpapíron, ahogy sírt, és nagyon köszönte: fiam, aszmongya, nem gondoltam, hogy még eszt meg fogom érni.”

Arra a kérdésemre, hogy hány éves volt, mikor az első keresetét hazaküldte, így válaszolt:

„Tizenhatodik éves vótam. Kijöttem december másodikán és ötödikén vótam tizenöt. És ez meg mán a tizenhatodik vót, mikor az első fizetésemet hazakűttem szegénnek, nyugoggyon."

Sok nehézségen, küzdelmen mentek át öreg magyarjaink, de a legnagyobb megpróbáltatások és a legnehezebb munkák közepette is bizony sokan gondolkoztak és viselkedtek úgy, mint ez a derék öreg Bereg megyei magyar.

Az előző részben három idős férfitestvérünk emlékeiből mutattunk be; most pedig, hogy az élet másik oldala is megvilágításba kerüljön, régi bevándorló asszonyok első amerikai élményeibe fogunk betekintést nyerni.

Dócs Istvánné Perth Amboy-i lakos 1920-ban érkezett Amerikába itteni rokonai segítségével, s jelenleg a Perth Amboy-i „Kálvin János" magyar református egyház értékes munkás tagja. Neki Vitéz Ferenc református lelkésszel felváltva tettük fel a kérdéseket. Az ő első amerikai élményei közt ilyeneket is hallottunk:

„December huszonnegyedikére kötött ki az a hajó, amejiken én jöttem. Éppen gyött a karácsonyi ünnep, és vagy tizenyóc hajó érkezett be a nujorki kikötőbe, ijen utasszállító hajók. Az ünnep alatt zárva vót minden és nem vizsgálták a népeket, nem lehetett sehova menni, csak a hajón maradni. Hát így huszonnyócadikáig mindég a hajón vótunk, a Niagara hajóba. Hát a szentestére a nőtestvérem és a fia kigyöttek a hajóhoz és kötelet kértek, hogy dobjunk le kötelet, adnak nekünk fel jó friss csemegéket, ennivalót. A narancs igen jó vót, a binánesz (bananas) is jó vót, illetve nem tuttuk a nevét, hogy mi a neve, csak úgy híttuk, hogy az a hosszu görbe. És jó vót, mint a sütőtök odahaza, majnem ojan ízű is. Asztán kaptunk a csomagba fel szalámit. Hát ez nem teccett. Úgy kérdesztem magamtól, hogy mijen ez az Amerika. Mennyi magyar nép lehet mán itt és nem tudnak magyar kolbászt készíteni? Ilyen borzasztó vastag kolbászt kell készíteni, és még ebbe se törik meg a borsot, hanem egész szemű borsot raknak bele. Hát ez nekem nem teccett. És benne is hagytam a csomagba, el is hosztam ide, a testvérem házába."

Voltak azonban más nehézségek is eleinte:

„És így oszt eljöttünk Sztaten Ájlandba a trénnel (train)*, és onnan ide a ferával* (ferry) *gyöttünk által. Mikor a ferától gyöttünk itt fel Pertambojba, hát a köves úton majnem elestem. A szájdvóknak* (sidewalk) *a széle egyik fejjebb vót, a másik lejjebb. És ott lámpa nem égett, majnem elestem. Aszmontam a testvérem fiának, hogy mijen ez az Amerika, hogy még itt el is lehet esni, hát a mi falunkba nem lehetett elesni, hát ott ki van kövezve, mer a mi falunkba terem a kő, ez a fekete lapos kő, és a hegybe is van, akkor a mezőn is van, fődek végibe, minden. És nem vótam ahoz szokva, hogy elessünk a kőbe, mer elég jó megvót csinálva, it meg majnem elestem. Akkor mikor odaértünk a Kirkland Plészra* (Kirkland Place)*, a testvérem házához, hát a testvérem ment elől, meg a fiai, és monták nekem, hogy csak mennyek utánna, de lent dánsztérzen* (downstairs)*, a holba* (hall)*, nem gyújtottak lámpát, mer csak felülről lehetett apsztérzrül* (upstairs) *meggyujtani a lámpát. És így én mentem utánnok és a lábam beleütöttem a garádicsba, ahogy az apsztérba lehetett vóna felmenni a garádicson. Ott megállottam. Nem tuttam, hogy merre kell menni. Testvérem csak monta: na csak Lidi, gyere, gyere. Mondom: hova? Aszongya: hát utánnam. Akkor fen meggyujtották a lámpát, én meg úgy tettem: jaj, Istenem, Borcsa néném, hát maguk a padon laknak? Ja, hát ez nekem egy kicsit nem teccett. Ez nem teccett.*

„Asztán hát úgy láttam, hogy a ruhát hogy teríti ő ki a lájnra (line) *az ablakon. Mikor végig vót rakva ruhával a ruhaszárító kötel, akartam kérdezni tűle, hogy tudott oda kimenni és végigrakni avval a ruhaszárító kis pinekkel, hogy tudott oda kimenni? Na eszt meg fogom figyelni, gondoltam, addig nem szólok. Eccer aszonta a testvérem: Lidi, testvérem, szeggyed*

le a ruhát. Mondom, én előbb megmosogatom a tányért és majd azután. De tányér mosatlan nem vót, de én elővettem tisztát, csakhogy legyek elfoglalva, hogy ... mer nem tuttam, hogy kell leszedni a ruhát. Hát montam, vegyen le maga Borcsa néném addig egy pár darabot, addig míg én mosogatom az edényt. Hát jó, ő nem vette észre az én munkámat, hogy én mibe sántikállok, mert én akartam figyelni, hogy hogy kell leszedni a ruhát. Nem tuttam, hogy kell leszedni. Hát hogy bújjak én oda ki, hogy ájjak oda, hogy leszeggyem a ruhát. De mondom, nem szóltam, csak figyeltem. Akkor látom, hogy ő húzza a kötelet és a pineket szedi ki a ruhából, és látom, hogy húzi, akkor osztán montam neki, mos már mehet a hejjet csinálni, én is elvégesztem az én munkámat. Majd én fojtatom tovább a munkát. Mán akkor megtanultam, mer megláttam tülle, hogy hogy kell."

Lázár Péterné, aki Franklin lakosa, és 1914-ben, a világháború kitörése előtt kevéssel érkezett az Egyesült Államokba, hamarosan abba a helyzetbe került, hogy neki kellett segítenie testvére családját. Ő így adja elő az akkori helyzetet:

„A cérnagyárba dollár huszonöt cent vóut egy napra. Jusztán Óhijóba ety hónapra kaptam, házat takarítottam, kaptam tizenegy dollárt egy hónapra.

De azér én mektakarítottam, mer én küttem haza édesanyáméknak ötven dollárt. Nem prédáltam, mer mektakarítottam, csak magam részire vásárolhattam. Akkor a testvérem, mikor Brunszvikra mentem, akkor a testvéremnek a férjit, a pipagyárba dógozott, hát szegény, tizeneggyeselték a munkásokat, űrá jutott a tizenegyedik, kitették a munkábul. Most, házrendet fizetett, vóut neki három gyereke, és házrendet fizetett, húsz dollárt ety hónapra. Hát, nem tutta fizetni, akkor nekem kelett aszt is fizetni; akkor küttem nekik, elmentem magam Brunszvikra, és montam az illetőünek, hogy megadok mos húsz dollárt, és majd a jövő hóunapban megadom a másik huszat. Aszonta: nem, mer kiteszem strittre, ha nem fizetet ki. Ojan világ vóut akkor. Abba a világba, nagyon rossz, nagyon rosszul ment. Kiattam a, kifizettem a negyven dollárt, annyi keves pézbül, amit én kerestem.

Valamikor hétköznap, Blakamentrül jártam oda, és aszonta a bász nekem: nagyon sajnállak, Dzsuli, hoty te elmégy mindig, a munka, a pedád sose nem elég, hát micsinájjak vele. Hát muszáj vót segíteni, más nem segítette (a sógort); akkor asztán nem kapott ot munkát, akkor elmuffolt ide Agdemburgba. És ementem Bricsportra, ot nem vóut munka, mer a háború végette nem szálitották az anyagot; a vasalóugyárba dóugosztam, ot nem kerestem, egy nap dóugosztam, másik nap nem. Harmadik nap elmentem, félnapot dógosztam. De akor tisz cent vóut, aszisem, ety font leveshus, tisz cent vót. Ócsó vót."

Két asszonyélet sokesztendős emlékei fonódnak össze mindegyik elbeszélésben. Két derék, munkás életű asszony emlékei, amelyekben, mint színesen csillogó kis tükörlapokban, hol az otthoni magyar népi világ hagyományai villannak meg, hol pedig az új, amerikai élet egyre erősödő vonásai fogják meg a tekintetünket.

Vannak, akik azt mondhatják, hogy: ugyan miért érdekesek ezek a régi történetek? Ugyan miért kiírni idős emberek régmúlt élményeit? Hogyan fogják őket tisztelni a fiatalok, ha ők saját maguk vallanak magukra, ha ők saját maguk mondják el, hogy milyen nehéz, rögös volt számukra az élet útja, és gyakran milyen nehezen, óvatosan tehették csak meg egyik lépést a másik után ezen az úton?

Ezeknek a kétkedőknek csak azt válaszoljuk, hogy igazabbat és hitelesebbet senki sem írhat amerikai magyar népünkről, mint az, aki az ő elbeszélésüket hamisítatlanul visszaadja. S egyszersmind, szebbet, maradandóbbat, a mi idős férfiaink és asszonyaink számára nagyobb tiszteletadást senki sem adhat, mint az, aki üres szavak vagy költött mesék helyett az ő igaz életük élményeiből és tanításaiból állít nekik örök emléket. Ezekben az emlékekben benne van

a régi Magyarország és a régi magyar ember. Benne van New Jersey állam és városainak régi és később elképzelhetetlen gyorsasággal fejlődő modern élete. De úgy, ahogy ezek az öreg magyar testvéreink elmondják, úgy nem tudja elmondani sem az itt született amerikai, sem a más nemzetiségek közül valók, de még az újonnan jött magyarok sem. Csak ők, az öregek.

(A cikk két részben jelent meg a Magyar Egyház, 1962. 4. szám 6. és 1962. 5. szám 6. lapján.)

Az első tudományos ösztöndíj az amerikai magyar népnyelvkutatás támogatására

Az elmúlt esztendő során újabb jelentős lépést sikerült tennünk az amerikai magyar népnyelvkutatás útján. Az Amerikai Filozófiai Társaság (American Philosophical Society), amely számos általános kulturális alappal is rendelkezik, és nemcsak a filozófiai kutatást támogatja, e sorok írójának kérésére 750 dollárt adományozott egy három hétre tervezett népnyelvi gyűjtőút lehetővé tételére. Ez volt az első alkalom amerikai tudományos társaság részéről, hogy az Egyesült Államokba bevándorolt magyarság nyelvi hagyományainak kutatását felvette programjába.

Ami az Amerikai Filozófiai Társaságot illeti, számára nem ez az első magyar kapcsolat. Már az 1830-as évek óta állandó összeköttetés van az amerikai társaság és a Magyar Tudományos Akadémia között. A kapcsolatot Nagy Károly csillagász teremtette meg, aki amerikai útja során Philadelphiába is eljutott és kezdeményezésére Széchenyi István gróf, a Magyar Tudományos Akadémia alapítója és alelnöke írta meg, az Akadémia nevében, a hivatalos levelet, amelyben az Amerikai Filozófiai Társasággal az állandó kiadványcsere megteremtését javasolja.

Ez az immár 125 éves kapcsolat bátorította fel e sorok íróját arra, hogy kérésével éppen ehhez a társasághoz fordult. De meg kell emlékeznünk Lotz Jánosról, a Columbia-egyetem tanáráról és Sebeok A. Tamásról, az Indiana-egyetem tanáráról, akik szintén közreműködtek a legelső amerikai magyar népnyelvi tudományos támogatás megszerzésében.

Az eredeti tervezet szerint mintegy 90-100 olyan személy beszédét kellett hangszalagra venni, akik az első világháború előtt érkeztek az Egyesült Államokba, és így beszédük világosan mutatja részben egyes magyar nyelvjárások jellegzetességét, másrészt pedig az Amerikában kialakult magyar beszédmód sajátságait. A kijelölt gyűjtőterület két egymástól meglehetősen távoleső magyar településcsoportot foglalt magába: nyugaton Wisconsin, Illinois, Indiana és Michigan államok tizenegy városában, keleten pedig Ohio, New Jersey, New York, Connecticut és Massachusetts államok mintegy tizennégy városában, illetve településén végeztem felvételeket. Végső összegezésben a meghallgatott személyek száma 128 lett, s ha meggondoljuk, hogy mindez körülbelül háromheti gyűjtőmunka és néhány külön tett, rövidebb kirándulás eredménye, amelyhez hozzá kell számítani a nagy távolságokra vivő, gyakran igen fáradságos utazásokat, az olvasó megközelítőleg hű képet alkothat magának arról, hogy milyen körülmények között, nem egyszer 14-16 órás állandó mozgásban és munkában kell töltenie az életét a népnyelvkutatónak. Szerény számítás szerint mintegy 3400 mérföld utat tettem meg ezzel a gyűjtő ösztöndíjjal kapcsolatban, amely, hogy a magyar nyelvészeknek is adjunk némi összehasonlítási lehetőséget, majdnem 5500 kilométernyi utazásnak felel meg. Ami az utazás módját illeti, gyűjtéseimmel kapcsolatban sohasem ültem repülőgépre, mert a hosszabb útra annyi csomagot kellett vinnie az embernek, nem számítva a hangfelvevő gépet, hogy sokkal kifizetőbb a földi úton való közlekedés. Az is fontos szempont, hogy a magamfajta városi ember, aki távol él a nagy magyar településektől, ne mulassza el azt a lehetőséget, hogy többhónapos fővárosi élet után újra meg újra felfrissítse emlékezetében régi benyomásait, amelyeket az amerikai magyar élet sok-sok változó hátteréről szerzett. Ahogy az autóbusz visz Washingtonból Chicagóba, egymás után maradnak mögöttünk, hogy csak a nagyobbakat említsem, Youngstown, Pittsburg, Cleveland és Toledo, mind-mind régóta ismert városnevek az amerikai magyar élet történetében. Hegyes és dombos vidékek váltakoznak termékeny síkságokkal, erdők mélyéről folyóvölgyekbe, majd világvárosokba visz az út, gyártelepek

végnélküli sora rejti magába már nemzedékek óta az amerikai magyarság százezreit. Mint valami oktatófilm pereg le az ember szeme előtt Amerikai egy nagy részének változatos képsorozata, s benne gyakran magyar utcaneveken, magyar boltok, vállalatok feliratain, magyar templomok történelmi nevén akad meg a figyelő utas szeme. Mire az ember Chicagóba ér, tele van a lelke magyar élményekkel. Mindez teljesen a semmibe veszne, ha az ember repülőgépen tenné meg az utat.

Az út első, nyugati felét 1963. augusztus 2-11. között, második felét pedig augusztus 16-25. között tettem meg, mindkét esetben Washingtonból indulva ki. Kisebb számú gyűjtéseimet, amelyek Ohio, New Jersey és New York államok magyar nyelvjárásaira szolgáltattak anyagot, korábbi időpontokban végeztem. Ez a gyűjtőút tulajdonképpen már évek óta végzett munkám kiegészítésére szolgált, s vele még sűrűbbre vonhattam az amerikai magyar népnyelvre vonatkozó gyűjtéseim hálózatát.

Mielőtt a részletekre térnék, nagy hálával kell megemlékeznem azokról, akik részben azzal, hogy vendégül láttak, egyik családtól a másikhoz, egyik városból a másikba fuvaroztak, részben pedig azzal, hogy felvételeimhez a fontos és valóban értékes adatszolgáltatókat vagy legalábbis azok javát kiválogatták, szinte felmérhetetlen segítséget nyújtottak egész munkáim során. Első utam alkalmával Parragh Dezső (Chicago, Ill.) és Tóth Tibor (Detroit, Mich.) református esperesek, dr. Ludwig A. Arthur (Indiana Harbor, E. Chicago, Ind.), dr. Szabó Károly (Whiting, Ind.), Szűcs János (Milwaukee, Wisc.), Jalsó Sándor (Kalamazoo, Mich.), Nagy András (Flint, Mich.) lelkészek voltak különösképpen segítségemre. De nagy örömömre szolgált, hogy részben washingtoni barátom, dr. Csőke Rezső, részben pedig dr. Ludwig A. Arthur ösztönzésére és segítségével felkereshettem Msgr. Szabó Jánost, a South Bend-i magyar katolikusok plébánosát is, aki igazi szíves vendégszeretettel fogadott, s egyházának vezető tagjaival együtt mindent megtett ottani munkám sikerének biztosítására.

Nyugati utam érdekes és rendkívül értékes eredménnyel zárult. Mintegy 61 személyt volt alkalmam megkérdezni, s mindegyik felvétel legalább 30 percnyi tiszta szöveg megörökítését jelentette. Szinte kivétel nélkül elsőrangú adatszolgáltatókkal találkoztam, hála elsősorban a fent felsorolt magyar lelkészeknek, akiknél jobban természetesen senki sem ismeri az amerikai magyar népet. Hogy egy pár érdekes egyéniségről is megemlékezzem, Milwaukee-ban Varga László, az ottani egyház helyettes gondnoka és felesége, mindketten Abaúj megyei származásúak, remek történeteket mondtak el a felvidéki magyar parasztéletből, részletesen leírták saját otthoni lakodalmukat, majd pedig egy amerikai magyar aratóünnep előkészítésével és lefolyásával ismertettek meg.

Indiana Harborben Ludwig Arthur egyházának főgondnoka, az Udvarhely megyei születésű Székely Dénes, hamisítatlan székely tájszólásban írta le a református templom belsejét, az istentisztelet rendjét, s foglalta össze, későbbi nemzedékek okulására is talán, az egyházi gondnok kötelességeit. Ugyanott ritka lehetőség nyílt arra, hogy az egyház nőegyletének, amely már évtizedek óta mint „Indiana Harbor Hungarian Ladies' Society" ismeretes, éppen akkor tartott gyűlését teljes műsorával hangszalagra vegyem. A műsor lefolyása után a résztvevők egymás után odaléptek a mikrofonhoz, bemondták nevüket és más személyi adataikat, s egy pár szóban összefoglalót adtak saját életükről. Az East Chicago, indianai „Szentháromság" római katolikus egyházközség gondnoka, Tóth Ferenc, aki Szatmárcsekén született, mint a Kölcsey család kertészének fia, meghatottan emlékezett vissza gyermekkorára, amely a nagy Kölcsey Ferenc, a magyar Himnusz írójának egykori kúriája táján telt el. Leírta az oszlopos nemesi kúriát, hol Kölcsey Ferenc, Debrecen volt diákja, a XIX. század egyik legnagyobb magyarja élt; az iskolát, amelyben Tóth Ferenc együtt járt a Kölcsey család egyik tagjával; Kölcsey könyvtárát, melyből a kertész tehetséges fia is kapott kölcsön könyvet olvasásra „a

nagyságos asszonytól", s végül azt a csemetekertet, amelyet most 50 esztendei gyári munka után nyugdíjba menve, itt Amerikában berendezett, hogy a kertész fia öregségére, mégis csak visszakanyarodjék apja foglalkozásához.

Kalamazoo lakosa, öreg Bodnár István, valamikor, fiatal korában, Sárospatak táján volt gulyás és béres: az ő ízes históriái, remek rigmusai és nótái, a rideg pásztorkodás, a nagybirtokok cselédségének ma már letűnt világát és sok esetben romantikáját hozták vissza az emlékezetből. S valósággal filmre kívánkozik az a drámai történet, amely Detroit magyar református egyházának lelkészi irodájában Kiss Károly gondnok, Bíró Mihály, Hevesi Ferenc és Bajnai Károly presbiterek elbeszéléséből a „Justice for Hungary" magyar óceánjáró repülőgép, Endresz György és Magyar Sándor pilóták, Szalai Emil gyáros és mások személye körül kialakult.

Utam keleti részlete 49 személy elbeszélésének felvételével zárult: adatszolgáltatóim Connecticut állam és részben Massachusetts állam nyugati részének magyarjai közül kerültek ki. Itteni támogatóim dr. Böszörményi M. István (Bridgeport, Conn.), ifj. Nagy Emil (Bridgeport, Conn.), dr. Havadtői Sándor (Fairfield, Conn.), Marsalkó József (Wallingford, Conn.) lelkészek voltak. De mellettük meg kell emlékeznem Szigeti György és felesége szíves vendégszeretetéről, dr. Moór Arthur ügyvéd és Ambrus János hartfordi lakosok odaadó támogatásáról.

Különösen örömömre szolgált, hogy itteni gyűjtésem egy részében számíthattam Borbélyné Szigeti Krisztina együttműködésére. Ő pár évvel ezelőtt a Columbia-egyetemen látogatta előadásaimat, majd a Rutgers-egyetem Magyar Intézetében tartott népnyelvi szemináriumomon is részt vett. Vele együtt vettük fel a bridgeporti magyar katolikus egyháznál tartott Szent István-napi „piknik" népes öreg csoportjának beszédét.

A magyar nyelv amerikai élettörténete számára döntő jelentőségű az olyan magyarok működése, mint amilyen a veszprémvarsányi születésű Kovács Ferencné Pető Eszter volt egész életében. Többnyire a wallingfordi református egyház keretében, évtizedeken keresztül szerepelt magyar színdarabokban, kulturális műsorokon, az egyház nőegyletében, tanította a vasárnapi iskola gyermekeit a magyar írásra, olvasásra, egyháztörténetre stb. Az én esetemben a magyar népnyelvkutatást segítette azzal, hogy még vendégül is látott Wallingfordban való tartózkodásom idején. Hartfordban és környékén sok értékes magyar él. Helm Józsefné született Vörös Katalin szülőhelyének, a Pest megyei Kiskőrösnek, amely mint Petőfi Sándor szülővárosa ismeretes, nevezetességeit sorolta fel, többek között leírván a templomot, ahol a nagy költőt keresztelték, s a szülőházat, mely most Petőfi-múzeumnak van berendezve. Koda Pál műasztalos az 1939. évi New York-i világkiállítás magyar pavilonjának egyik építője, ma már a Connecticut Historical Society megbecsült tagja mint műtörténész-tanácsadó; főképpen antik bútorok restaurálásával foglalkozik.

Ambrus János segítségével sikerült kijutnom Ashfordba is, amely Connecticut állam északi határán hatalmas területen szétszórt település. Ő detroiti születésű másodgenerációs magyar, felesége pedig a Heves megyei Maklár szülötte, leánynevén Piller Mária. Érdekes volt tőlük hallani, hogy számos külföldi vendégük között még indiai maharadzsa is akadt. Ugyanazon az úton továbbmenve, Varga Károly modern baromfitenyészetére látogattunk el. Mr. Varga a Szabolcs megyei Gemzsén született, felesége Zemplén megyei. Hatalmas fák árnyékolta házukban, mikor újjáépítették, régi XVIII. századbeli amerikai újság foszlányait lelték a gerendák rése közé szorítva, s most a háziasszony büszkén mutatta nekem a plasztik dobozban őrzött papírfoszlányokat. „Csirke-farmjukon" százezerszámra nevelik a párnapos korukban vett, első osztályú rántani való csirkéket, s bizony észre sem vettem, hogyan telik az idő, míg elmondták farmjuk történetét és azt a sok munkát, amely a most már gazdag Varga házaspárnak még mindig napi feladata. A szülők után itt született fiúk került sorra, aki mint az amerikai hadsereg

útépítési szakembere, több évet töltött Koreában. Sikerült felvennem az ő magyar nyelvű elmondásában azt a vetítettképes „előadást", amelyet koreai útjáról tartott szüleinek házában.

Massachusetts állam nyugati felében kevés és szétszórt magyarság található, s ennek eredményeként gyakran évtizedekig élnek egyes magyarok teljesen elszigetelve a többi magyaroktól. Ilyen öreg magyarok beszédében aztán régi szavak, nyelvi formák, ősrégi népszokások maradványaira bukkanunk. Mrs. Husidel, Gulyás Borbála Holyoke mellett, South Hadleyben élte le élete utolsó ötven esztendejét. A ma már 80 éves asszony húsz éve nem beszélt magyarul, s a felvétel elején bizony akadozva, különösképpen a ragokat elfelejtve rakta a szavakat egymás mellé. S érdekes volt látni, hogy 10-15 percnyi társalgás után szinte teljes épségben feltámadt benne a magyar beszédkészség, élénk színekkel írta le az otthoni húsvéti szokásokat és az amerikai katolikus egyházi néprajz több érdekességét. Ugyancsak itt történt, hogy egy öreg Ung megyei tót, Bablyák Mihály meghallva, hogy arra járok, elüzent értem, mert hiszen „ő is tud magyarul". A 72 éves özvegyember maga készíti otthon magyaros paprikás szalonnáját, kolbászát, magyar kenyeret süt hozzá, és magyar borral kínált. Míg a hangfelvevőgép járt, a konyhai asztal mellett falatozva és iszogatva hallgattuk kedves tótos magyar beszédét, s nem kis csodálkozásunkra még magyar nótákba is belefogott az öreg. A magyarsághoz való ragaszkodására jellemző, hogy mióta a város másik végére odaköltözött egy ötvenhatos menekült magyar, Bablyák minden héten elmegy hozzá, hogy „gyakorolja vele a magyar szót".

Van természetesen másfajta „szenzációja" is a népnyelvi munkának. Ez esetben például, Böszörményi István lelkész úr segítségével sikerült mikrofon elé ültetnem a híres Boros Gyulát, aki már kétszer szerezte meg Amerika golfbajnokának címét. Nehezen ment ugyan neki a magyar szó, de beszélgetésünk mégis sikeresnek mondható, különösen azzal a ráadással, ahogyan szülei részletes elmondásában megismerkedhettem ennek a szerény körülmények közül hírnévre és jelentős vagyonra szert tett amerikai magyar sportembernek az életével.

Végső elemzésemben azt mondhatom, hogy gazdag, nyelvi és tárgyi szempontból egyaránt rendkívül változatos anyagot sikerült megörökítenem az Amerikai Filozófiai Társaság utazási ösztöndíjával. A történelmi Magyarország számos pontjáról több mint 2000 írott lapra rugó hangfelvételt sikerült felvennem. Ezzel összes gyűjtésem anyaga mintegy 3000 lapra terjed, ha majd sikerül átírni. Lassanként ideje lesz, hogy nemcsak saját magam, de mindazok, akiknek nem közömbös az amerikai magyar népnyelv és a benne kifejeződő, megöröködő gazdag népi múlt, az amerikai és magyar kulturális és társadalmi kapcsolatok történetének gyűjteményszerű megörökítése, elkezdjünk gondolkozni, hogy mit tehetne az amerikai magyarság, mit tehetnének az amerikai magyar egyházak, egyletek és szervezetek ennek a gyűjteménynek intézményes formában való megalapozására.

Minden évvel sok száz öreg magyar férfi és asszony hagy itt bennünket, akiknek élete íratlan történelem. Én még nem találtam olyan öreg amerikai magyart, aki ne mondott volna valami újat nekem, s azt hiszem, azoknak a magyaroknak az elbeszélései, akik az én gyűjteményemben szerepelnek, minden amerikai magyar lelkésznek, történésznek, nyelvkutatónak, újságírónak és közéleti embernek nagyon hasznos forrásul szolgálhatnának, ha nyomtatásban hozzáférhetővé tenné őket valaki. A nyom nélkül elmúló öreg magyarokat nem fogja többé megszólaltatni soha senki. S a kiadatlan gyűjtemények anyaga sohasem fog odakerülni sem a magyar, sem az amerikai kutatók könyvtárába. Ideje, hogy a tíz- és százezerdolláros költségvetések gazdái (a milliódolláros költségvetések gazdáiról nem beszélve) vegyék észre, hogy a dolognak ez a része az ő feladatuk, és semmiképpen sem lehet egy magános magyar nyelvész kötelessége, sem pedig nem akasztható mindörökre az amerikai tudományos társaságok nyakába.

(A cikk két részben jelent meg a Magyar Egyház, 1964. 1. szám 6. és a 2. szám 5. lapján.)

Bakó Elemér: Magyar szavak szálljatok

Jegyezgetem még fent maradt magyar
szavak nyomát itt, Amerika földjén:
mint távírász, ki vonal- s ponttömeg
jel-légióját parancsolja messzi
hadjáratra, az elemésztő távol
legyőzésére: ím, most megteremtlek,
formába öntlek, s ti, repüljetek!

És jelentsétek létünk, sőt múlt létét
egy ideszakadt népnek, mely hű aggyal
s szívvel őrizte a fűz susogását,
a falvak gondját és a város zsongó,
mélyről magasba lendítő parancsát
ajakán, amint anyjától tanulta.

Így mondják itt még, száz évek után is,
ismétlik, zengik, újra, újra, újra,
a magyar szót, mely úgy él óceánok
partjai között szétterülve s szórva,
mint messze földről hullott mag virága.

Mondhatnád azt is: szegény, milyen árva ...
De mondd inkább, mert így van, hogy csoda,
hogy van még, él, és zeng, és szerte árad,
ha új formákban, hangszínben, de mégis
él! Hirdeti az elhagyott hazádat
és ezt az újat, mely már fiad földje ...

Magyar szavak, szálljatok messze, messze,
kezem alól ki, ki a világűrbe.

(Magyar Egyház, 1967. 1. szám, 5.)

Bakó Elemér tudományos és publicisztikai, irodalmi munkássága

I. Szakmai bibliográfia

A/ Önállóan megjelent művek

Hangtani tanulmányok. **1.** Adalékok a magyar nyelv orrhangú magánhangzóinak kérdéséhez. **2.** Adalékok a magyar vegyes zárhangok kérdéséhez. *Dolgozatok a debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Szemináriumából.* 3. szám. Debrecen, 1937. Különlenyomat a *Debreceni Református Kollégium Tanárképző Intézete Dolgozatai* 17. számából. Debrecen, 1937. 62 lap.

A finn népnyelvkutatás. *Dolgozatok a debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Népnyelvkutató Intézetéből.* 4. szám. Debrecen, 1939. 33 lap.

Adalékok a magyar és finn nyelv *i–í, u–ú, ü–ű* hangjának fiziológiai-akusztikai összehasonlításához (Sovijärvi Anttival). *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai.* 55. szám. Budapest, 1940. 20 lap.

Csűry Bálint élete és munkássága. *Dolgozatok a debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Népnyelvkutató Intézetéből.* 12. szám. Debrecen, 1941. 34 lap.

Neue Wege der ungarischen Mundartenforschung. Sonderabdruck aus dem Juniheft 1942 der *Zeitschrift UNGARN.* Budapest, 1942. 11 lap + térkép.

A népnyelvi gyűjtés és anyagrendezés módszere. *A debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Népnyelvkutató Intézetének Kiadványai.* 19. szám. Debrecen, 1943. 112 lap.

Egy magyar szócsalád: *hopp, hoporcs, hömpölyög, hederít*. *A debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Népnyelvkutató Intézetének Kiadványai.* 22. szám. Debrecen, 1943. 22 lap.

A nagysárréti népnyelv beszélt magánhangzóinak fiziológiai tulajdonságai. *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai.* 66. szám. Budapest, 1943. 31 lap.

A magyar magánhangzórendszer fiziológiai vizsgálatához. Különnyomat a *Nyelvtudományi Közlemények* LI. (1943. évi) kötetéből. 28 lap.

The Hungarian Revolution of 1956. A selective bibliography. 1958. 170 lap. (Nyomdakész kézirat, készült a Kossuth Foundation, Inc. New York számára.)

Hungarian Abbreviations, a selective list. Compiled by Elemer Bako. Library of Congress, Slavic and Central European Divivison. Washington, 1961. 146 lap.

Hungarian Secondary School Reader. Prepared under a grant from the American Council of Learned Societies 1961/1962, Washington, D.C. Micro Photo Division Bell & Howell Company, Cleveland, Ohio, 536 lap.

Hungarians in Rumania and Transylvania; a bibliographical list of publications in Hungarian and West European languages, compiled from the holdings of the Library of Congress, by Elemer Bako and William Sólyom-Fekete. Washington, U.S. Govt. Printing Office, 1969, VII,

192 lap. (House Document (United States. Congress. House); 91st Congress, 1st session. No. 134.)

Guide to Hungarian Studies. Stanford, CA. Hoover Institution Press, 1973, 2 volumes, (XV, 1218) illus.

Finland and the Finns: a selective bibliography. Washington: Library of Congress 1993, XVI, 276 lap.

B/ Tanulmányok, cikkek, ismertetések, szöveggyűjtések

Hányféle *h* hang van a magyarban? *Magyar Nyelv* 33[1937]: 31-38.

Die finnische Mundartenforschung. *Magyar Népnyelv* 1[1939]: 174-175.

A finn népnyelvkutatás. *Magyar Népnyelv* 1[1939]: 81-111.

Unkarin ja suomen lyhyiden ja pitkien *i-, ü-* ja *u*-vokaalien fysiologis-akustista vertailua. E. Bakó ja A. Sovijärvi. *Virittäjä,* 386-401. Helsinki, 1939. (Különlenyomatban is.)

Physiologisch-akustische Vergleiche zwischen den kurzen und den langen *i-, ü-* und *u*-Vokalen des Ungarischen und des Finnischen. *Magyar Népnyelv* 2[1940]: 283-285.

Adalékok a magyar és finn nyelv *i–í, u–ú, ü–ű* hangjának fiziológiai-akusztikai összehasonlításához. *Magyar Népnyelv* 2[1940]: 29-46.

Szalmakalapvarrás Hencidán. *A Néprajzi Múzeum Országos Magyar Történeti Múzeum Néprajzi Tára Értesítője.* Budapest, 1940. XXXII. 1-2 sz. 137-146.

Csűry Bálint élete és munkássága. *Magyar Népnyelv* 3 [1941]: 7-38.

A debreceni Magyar Népnyelvkutató Intézet működése az 1941. évben. *Magyar Népnyelv* 3[1941]: 415-420.

Beszámoló a „Csűry Bálint" országos népnyelvi szókincsgyűjtő versenyről. *Magyar Népnyelv* 3[l94l]: 421-428.

Sárréti népnyelvi szövegek. *Magyar Népnyelv* 3[1941]: 347-350.

Dr. Bakó Elemér egyetemi tanársegéd, állami gimnáziumi tanár beszéde a Csűry Bálint-emlékünnepélyen. Különlenyomat *A magyar királyi Tisza István Tudományegyetem 1941-42. tanévi Évkönyvé*-ből. 4 lap.

Egy magyar szócsalád: *hopp, hoporcs, hömpölyög, hederít. Magyar Népnyelv.* 4[1942]: 51-70.

Végh József: Táj- és népkutatás a középiskolában. *Magyar Népnyelv* 4[1942]: 461-462.

Suomen kansan murrekirja I. k. *Magyar Népnyelv* 4[1942]: 462-464.

Hakulinen, L.-Kalima, J.-Uotila, T. E.: Itäkarjalan murreopas. *Magyar Népnyelv* 4[1942]: 464-465.

Hakulinen, L.: Linguistisch-ethnologische Forschungen in Kola, Ostkarelien und Ingermanland. *Magyar Népnyelv* 4[1942]: 465-468.

A debreceni Magyar Népnyelvkutató Intézet működése az 1942. évben. *Magyar Népnyelv* 4[1942]: 469-474.

A magyar magánhangzórendszer fiziológiai vizsgálatához. *Nyelvtudományi Közlemények* 51[1943]: 374-401.

A nagysárréti népnyelv beszélt magánhangzóinak fiziológiai tulajdonságai. *Magyar Nyelv* 39[1943]: 32-62.

Vágja, mint Salai a szappant. Szó- és szólásmagyarázatok. *Magyar Nyelv* 40[1944]: 71-72.

A bihari Derecske környéke. 18 tájnyelvi térképpel. Mutatvány a magyar nyelvatlasz próbagyűjtéseiből. *A Magyar Nyelvatlasz Munkálatai 2.* Budapest, 1947.

Kiss Géza: Ormánysági szótár. Könyvismertetés. *Új Magyar Út.* Silver Spring, Maryland, 1955. június-július-augusztus, VI. 6-7-8: 334-335.

Kodolányi János: Éltek, ahogy tudtak. Könyvismertetés. *Új Magyar Út.* Silver Spring, Maryland, 1955. június-július-augusztus. VI. 6-7-8: 335-336.

A magyar nyelvtudomány sorsa a II. világháború befejezése óta, I. *Új Magyar Út,* Silver Spring, Maryland, 1955. szeptember-október, VI. 9-10: 354-362.

A magyar nyelvtudomány sorsa a II. világháború befejezése óta, II. *Új Magyar Út.* Silver Spring, Maryland, 1956. január-február, VII. 1-2: 10-18.

A magyar nyelvtudomány sorsa a II. világháború befejezése óta, III. *Új Magyar Út.* Silver Spring, Maryland, 1956. március-április-május, VII. 3-4-5: 130-142.

Reményi tanulmányok angolul. Könyvismertetés. *Új Magyar Út.* Silver Spring, Maryland, 1956. január-február, VII. 1-2: 57-58.

Három magyar antológia. Könyvismertetés. *Új Magyar Út.* Silver Spring, Maryland, 1956. március-április-május, VII. 3-4-5: 148-153.

Horváth Béla új verseskötete. Könyvismertetés. *Új Magyar Út.* Silver Spring, Maryland. 1956. március-április-május, VII. 3-4-5: 154-155.

Organization of Hungarian Cartography Since 1948. *The Professional Geographer,* The Journal of The Association of American Geographers at the Library of Congress, Washington, D.C. January 1957. Vol. 9, No. 1: 9-12.

Past and Present Hungarian Archival Collections. *The American Archivist,* Washington D.C., 201-207. Also a Reprint.

Hungarica. *The Library of Congress Quarterly Journal of Current Acquisitions.* Washington, D.C. May 1956, Vol. 13, No. 3: 200-205.

Hungarica. *The Library of Congress Quarterly Journal of Current Acquisitions.* Washington, D.C. May 1958, Vol. 15, No. 3: 203-206.

Hungarica. *The Library of Congress Quarterly Journal of Current Acquisitions.* Washington, D.C. May 1961, Vol. 18, No. 3: 186-191.

Hungarica. *The Library of Congress Quarterly Journal of Current Acquisitions.* Washington, D.C. June 1962. Vol. 19, No. 3: 152-157.

Hungaros en América Latina. *Studia Hungarica Americana.* Association of Hungarian Students in North America. New York, N.Y. Julio 1962, No. 1: 12.

Hungary (76-77); Finland (26) compiled by Elemer Bako. *Aeronautical and Space Serial Publications - A World List.* Library of Congress, Washington, D.C. 1962.

Finnish and Hungarian Reference Works. *The Library of Congress Quarterly Journal of Current Acquisitions.* Washington, D.C. March 1963, Vol. 20, No. 2: 101-110.

The Hungarian Dialectology in the United States. Elemer Bako, Columbia University and Library of Congress. Humanities. *Report of Committee on Research. Year Book of The American Philosophical Society, 1963.* Philadelphia. 1964. 494-497. (Különlenyomat is.)

Népnyelvi szöveggyűjtések az 1950-es évek végéről, 60-as évek elejéről az Amerikai Egyesült Államokban élő magyarság köréből. (A 49 darabból álló hangszalaggyűjtemény a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének tulajdonában van.)

Finno-Ugrian Materials. *The Library of Congress Quarterly Journal of Current Acquisitions.* Washington, D.C. April 1964, Vol. 21, No. 2: 113-123.

On the Linguistical Characteristics of the American Hungarian. (An Outline) *Proceedings of the Fifth International Congress of Phonetic Sciences,* Münster 1964. 211-214.

Louis C. Solyom - Collector of Languages. *The Library of Congress Quarterly Journal of Current Acquisitions.* Washington, D.C. April 1965, Vol. 22, No. 2: 105-115.

The Goals and Methods of Hungarian Dialectology in the United States. *Communications et Rapports du Premier Congrés International de Dialectologie générale.* Louvain 1965. 24-29. (Also as reprint.)

The Minor Finno-Ugrian Languages. *The Library of Congress Quarterly Journal of Current Acquisitions.* Washington, D.C. April 1966, Vol. 23, No. 2: 117-137.

Six Hundred Years of Hungarian University Education; *Catalog of the Memorial Exhibit Presented by the Washington Chapter of the American Hungarian Federation.* November 4-24. 1967. McKeldin Library Building, University of Maryland. Prepared and with an introduction by Elemer Bako. Library of Congress. University of Maryland Libraries. College Park, Maryland 1967. 34 lap

Hungary. General Reference Aids and Bibliographies. *East Central Europe. A Guide to Basic Publications.* Paul L. Horecky, Editor. University of Chicago Press, Chicago and London. 1969. 443-598.

Hungary. In: *East Central and Southeast Europe. A Handbook of Library and Archival Resources in North America.* Paul L. Horecky, Chief Editor. Clio Press, Santa Barbara, California. 1970. 247-256.

„Most Faithful Unto Death". The Story of Colonel Michael de Kovats of Hungary, Commandant of the Pulaski Legion (1724-1779). *The American Bicentennial,* a Monthly Journal on American Heritage. Philadelphia, PA. Vol. 1, No. 2. July/August 1974. 6-7, 39-42.

Finno-Ugrian (Uralic). *Foreign Acquisitions Newsletter* published by The Association of Research Libraries. Washington D.C. Fall 1976. No. 44: 50-51.

Linguistic Aspects of the Federal Service with Emphasis on Language Services, Teaching and Publication. *The Federal Linguist.* Journal of the Society of Federal Linguists, Washington, D.C. 1976. Vol. 7. No. 1-4, pp. 1-3.

Putting Languages to Work. *The Federal Linguist,* Journal of the Society of Federal Linguists, Washington D.C. 1977. Vol. 8. No. 1-4, pp. 1-3.

The „Greatest Resource": People Who Know Languages. *The Federal Linguist,* Journal of the Society of Federal Linguists. Washington, D.C., 1978. Vol. 8, No. 3-4: 1-3.

Prominent Hungarians in United States History. *Alpha Publications,* Inc. Philadelphia, PA. 1978. 13 lap.

Recent Finno-Ugrian, Finnish and Hungarian Reference Works. Review. *The Federal Linguist,* Journal of the Society of Federal Linguists. Washington, D.C., 1979. Vol. 9, No. 1-4: 94-97.

„Arte et marte" - „Tudománnyal és fegyverrel." Bethlen Gábor erdélyi fejedelem és választott magyar király születésének 400. évfordulójára. *Fraternity - Testvériség.* Amerikai Magyar Református Egyesület, Washington D.C. Vol. LVIII. January 1980. No. 1: 14-16.

Elias Lönnrot and his Kalevala: a selective annotated bibliography with an introduction to the national epic of Finland. Washington: Library of Congress 1985, 2nd, rev. and enl. ed. 29 lap.

A magyar népnyelvkutatás sorsfordulói. *Magyar Nyelv* 90[1994]: 146-157.

Csűry Bálint történelmi hagyatéka, a debreceni egyetemi Magyar Népnyelvkutató Intézet. *Kézirat.* 1996.

Csűry Bálint egy meg nem valósult terve: a „Magyar református énekeskönyvek történeti szótára"(1941). *Magyar Nyelvjárások* 34[1997]: 171-182.

Linguist Left Mark on Generations of LC Cataloging. (Louis C. Solyom) By Elizabeth Wulkan and Mike Handy. „Entire credit for the historical research for the present article is due to Elemer Bako (retired) of the European Division." Library of Congress, *The Gazette,* Washington, D.C. April 23, 1999. Vol. 10, No. 16: 6-8.

II. Publicisztikai, irodalmi munkák

A/ Önállóan megjelent művek:

A műhely és a légió. Tanulmányok. München, 1949. 39 lap.

Emlékkönyv az Amerikai Magyar Szövetség 80. évfordulójára. Szerk.: Bakó Elemér. Washington, D.C. Amerikai Magyar Szövetség 1988, 432 lap.

Nyugati szél. Válogatott versek (1946-1992). Budapest, 1994. 403 lap.

A világ magyarsága: magyarok az Amerikai Egyesült Államokban. Öt évszázad válogatott történetei 1583-1998. Magyarok Világszövetsége Nyugati Régiója. Budapest, 1998. 154 lap.

B/ Cikkek, közlemények

A holnap győztesei. *Hungária.* München, 1948. október 8. 5. lap.

Madách „Tragédiá"-ja és a mai színházi kultúra. *Új Magyar Út,* a Magyar Szellemi Munkaközösség Lapja. München, 1950. február, I. 2: 24-25.

Levél Kufsteinba. *Új Magyar Út,* 1950. március, I. 3: 3-5.

Mit vinne magával? Az Új Magyar Út körkérdését ismerteti Bakó Elemér. *Új Magyar Út,* 1950. június, I. 6: 15.

Híd és szakadék. *Új Magyar Út,* 1950. augusztus, I. 8: 3-7.

Fehér Könyv a Szovjet magyar áldozatairól. *Új Magyar Út,* 1950. október, I. 10: 23-26.

Karácsony Helsinkiben. Elbeszélés. *Új Magyar Út,* 1950. december, I. 12: 21-26.

Magyar szemmel. Állandó rovat. *Új Magyar Út,* 1950. január-december, I. 1-12. szám. 1951. január-augusztus, II. 1-8. szám.

Megindult a Külföldi Magyar Levelező Iskola. *Új Magyar Út,* 1951. február 27., II. 2. szám.

Levél Kufsteinba. Az Amerikai Magyar Népszava 1952-ik évi naptára. *Amerikai Magyar Népszava.* New York, N.Y. 61-65.

A névsor. Elbeszélés. *Új Magyar Út*. Washington, D.C. 1952. március, III. 3: 22-26.

Igazmondó karácsonyi köszöntés. *Új Magyar Út.* Washington, D.C. 1952. december 3., III. 11-12. szám

Negyed évezred. *Új Magyar Út.* Washington, D.C. 1953. június. IV. 6: 3.

Fiók Albert (1891-1953). *Új Magyar Út.* Washington, D.C. 1953. július-augusztus, IV. 7-8: 10.

Felhívás a "Soós Géza-Sajtóalapítvány" ügyében. *Új Magyar Út*. Washington, D.C. 1953. szeptember. IV. 9: 21; 1953. október, IV. 10: 3.

Ott jártam el... Vers. *Új Magyar Út.* Washington, D.C. 1953. november-december, IV. 11-12: 27.

Miért emlékezünk? *Új Magyar Út.* Silver Spring, Maryland, 1954. szeptember-október, V. 9-10: 324-328.

Magyar vers István-királykor. *Új Magyar Út.* Silver Spring, Maryland, 1954. július-augusztus, V. 9-10: 272-273.

Az olvasóhoz. (Reményi Józsefről.) *Új Magyar Út.* Silver Spring, Maryland, 1955. június-július-augusztus, VI. 6-7-8: 217-218.

Akarunk vagy csak vélekedünk? *Hírünk a világban. Magyar kulturális figyelő.* Washington, D.C. 1955., V. 8-10:1-4.

Nyugatjáró magyarok példáiból. Mire tanítanak a reformáció korának legnagyobb hősei? *Református Lapja,* Lancaster, Pennsylvania, 1959. október 15. LIX. 18: 5-7.

Arany János. A nagy költő születésének 150. évfordulójára. *Magyar Egyház.* Perth Amboy, New Jersey. 1967. március. XLVI. 3.

Évek, világok határán. Vers. *Magyar Egyház.* Perth Amboy, New Jersey. 1967. november-december, XLVI. 11-12.

Megkezdődtek az amerikai Petőfi-Emlékév ünnepségei. *Calvin Synod Herald - Református Lapja,* New Brunswick, New Jersey. March, 1973. LXXIII. 12-13.

Agoston Haraszthy, a California Hero. *The American Bicentennial.* Washington, D.C. 1973. Vol. I: 10.

Fabricy Kováts Mihály huszárezredes (1724-1779) születésének 250. évfordulójára. *Baltimore-i Magyar Értesítő.* Baltimore, Maryland. 1974. július-augusztus. 1-2.

Louis Kossuth 1802-1894. *Abroad in America: Visitors to the New Nation 1776-1914.* Washington, D.C. National Portrait Gallery, Smithsonian Institution 1976. 124-133.

A „Pulaski Banner”: Amerika legkorábbi magyar zászlaja. A Clevelandi Kováts Emlékbizottság kiadása. Cleveland, Ohio, 1979. 8 lap.

Bocskai István fejedelem szabadságharcának 375. évfordulójára. *Testvériség - Fraternity.* Published by The Hungarian Reformed Federation of America, Kossuth House, Washington, D.C. April 1981, pp. 25-27.

A történelem legelső március tizenötödikei emlékbeszéde. *Testvériség - Fraternity.* Published by The Hungarian Reformed Federation of America, Kossuth House, Washington D.C. January 1982. pp. 13-15.

Budai Parmenius István. *Az akroni Szabad Magyar Református Egyház jubileumi évkönyve, 1913-1983.* Akron, Ohio, 1983. 41. lap.

Bölöni Farkas Sándor hagyatéka a mai amerikai magyar számára. *A XXIV. Magyar Találkozó krónikája, az Árpád Akadémia XIX. évkönyve.* Cleveland, Ohio, 1985. 222-225.

A „Hajdú-címer" története és jelentősége. *Fraternity–Testvériség.* Washington, D.C. 1986. Vol. LXIV, No. 3: 10-11, 14.

A debreceni református kollégium és intézményei. *Bethlen Naptár,* Ligonier, Pennsylvania. 1986. 69-76. oldalak.

Akácvirág. *Amerikai Kanadai Magyar Élet,* 1988. október 11, XXX. 38: 16-17.

Elrejtett magyar kincsek. Gondolatok Vasváry Ödön születésének 100. évfordulóján. *Amerikai Kanadai Magyar Élet,* 1988. november 22, XXX. 44: 16-17.

Isteni ajándék. Elbeszélés. *Amerikai Kanadai Magyar Élet,* 1989. január 20, XXXI. 3: 16-17.

Vallomás a kollégiumról. Gondolatok és emlékezések a Debreceni Református Kollégium 450 éves évfordulója alkalmával. *Amerikai Kanadai Magyar Élet,* 1989. április 7, XXXI. 13: 12-13; április 14, 14: 13.

Az Amerikai Magyar Szövetség kulturális munkája. *Amerikai Kanadai Magyar Élet,* 1989. április 28, XXXI. évf. 16: 16-17.

Hozassuk vissza Amerikába Asbóth Sándor altábornagy hamvait. *Amerikai-Kanadai Magyar Élet.* Akron, Ohio, 1989. október 26. 12. lap.

Hazai utazás. *Amerikai-Kanadai Magyar Élet.* Akron, Ohio, 1990. október 4. 12-13. lap.

Lajos Kossuth 1802-1894, his journey in the United States. *Fraternity - Testvériség.* Amerikai Magyar Református Egyesület, Washington D.C. January 1994. Vol. LXII., No. 1: 6-10.

A zseniális „soknyelvű" Antalfai Sólyom Lajos Károly regényes élete, 1836-1913. Magyar huszár fejszobra a centenáriumát ünneplő washingtoni Kongresszusi Könyvtár épületén. *A XXXVII. Magyar Találkozó Krónikája, az Árpád Akadémia XXXII. Évkönyve.* Cleveland, OH, 1998. 68-86. (Különlenyomat is.)

Új Magyar Út. *Evangéliumot Magyarországnak.* Soós Géza Emlékkönyv. A Ráday Gyűjtemény kiadása. Budapest, 1999. 199-203.

Miért emlékezünk? *Evangéliumot Magyarországnak.* Soós Géza Emlékkönyv. A Ráday Gyűjtemény kiadása. Budapest, 1999. 246-249.

Kiállítások Bakó Elemér rendezésében

Az alábbi kiállítások anyagát Bakó Elemér a Library of Congress, valamint saját és más egyéni gyűjteményekből választotta ki és állította össze. A finn kiállításra a könyveket Bakó Elemér kezdeményezésére a helsinki Otava kiadóvállalat küldte át.

„First Day of Issue: Champion of Liberty, Lajos Kossuth, Governor of Hungary, 1848-1849." Post Office Department, Washington, D.C. 1958. szeptember 20. (A Kossuth-bélyeg kibocsátása alkalmából.)

„Elias Lönnrot and his Kalevala" Library of Congress, European Reading Room. 1978. június-szeptember; meg-hoszabbítva 1981 májusáig.

„One Hundred Books From Finland" Foyer Gallery, Museum of Natural History, Smithsonian Institution, Washington, D.C. 1964. november. A kiállítás Kaliforniáig is eljutott mint „vándorkiállítás".

„Hungarian Book Exhibition" Library of Congress, 1966. szeptember.

„Six Hundred Years of Hungarian University Education". Az Amerikai Magyar Szövetség Washingtoni Osztálya rendezésében a Maryland Egyetem McKeldin Library épületében. Összeállította Bakó Elemér dr. Horváth Elek (marylandi egyetemi könyvtár) közreműködésével. 1967. november 4-24.

„Aranybulla kiállítás". Library of Congress.

„Michael Munkácsy Commemorative Session and Exhibit". Grand Court of John Wanamaker, Philadelphia, PA. 1969. április 12.

„Agoston Haraszthy Centennial Exhibition" U.S. Department of Agriculture, 1969. május 11-12.

„Petőfi Exhibition". Library of Congress, Adams Building, 5th Floor, 1973.

„Hungarian Academy of Sciences Exhibition". Library of Congress, Adams Building, 5th Floor, l975.

„Széchenyi Exhibition". Library of Congress, Rare Book Room, 1975.

„Colonel Michael Kovats de Fabricy Exhibition". Jointly with the American Hungarian Federation, U.S. Congress, The Rotunda of the Cannon House Office Building, Washington, D.C. 1979.

„The Hungarian Revolution of 1956". An Exhibition. The Rotunda of the Cannon House Office Building, Washington, D.C. 1981. november 16-december 3.

„Rákóczi Exhibition". Library of Congress, European Reading Room, 1985. április.

„The Life and Activities of Louis Charles Solyom". Exhibition. Library of Congress, European Reading Room, May 10 through June 30, 1988.

„Kossuth Commemorative Exhibition". Rotunda, Russell Senate Office Building, Washington, D.C. 1990. március 15-25.